

بکار می‌رود و یا برای شناف‌گرداندن آن، انکل ۹۶ درجه بکار می‌برند و یا اصولاً مقدار نسبی مواد فرمول مذکور را به تناسب تغییر می‌دهند.

تیمول، به علت دارای بودن اثر ضد عفونی کننده، می‌تواند در بیماریهای روده و یا ضد عفونی کردن آن در مسمومیت‌های خود بخود، ناشی از عفونت روده، دیسانتری و وبا (به عنوان پیش‌گیری) اثر مفید ظاهر کند ولی مصرف آن از این لحاظ کمتر معمول است. در عوض از آن به علت دارا بودن اثر ضد کرم، برای دفع کرم تریکوسفال، کرم کدو، کرمک و آنکی لوستوم (به صورت تنقیه) استفاده بعمل می‌آید.

در استعمال خارج، از تیمول به عنوان یک ساده ضد عفونی کننده قوی استفاده بعمل می‌آید. تیمول در فرمول خمیر دندانها و محلولهای غرغره مخاط دهان، وارد می‌شود. در بیماریهای دستگاه تنفسی مانند برونشیت مزمن، سل و سیاه سرفه، به صورت استنشاق و یا به حالت محلول جهت پانسمن زخمها بکار می‌رود زیرا اثر میکروب کشی آن بر فتل ترجیح دارد.

صور داروئی - دم کرده ۵ تا ۱۰ گرم گیاه در یک لیتر آب جوش یا ۲ تا ۳ گرم آن بر حسب هر فنجان (در سواردی که منظور، استفاده از آن به عنوان محلول باشد می‌توان نعناع و بادرنجبویه نیز جهت رفع تخمیرات معده و روده و یا مواد دیگر، بدان اضافه نمود) - گرد اعضای خشک شده گیاه به مقدار ۴ تا ۸ گرم مخلوط در عسل یا در یک محلول - پوسپون حاصل از دم کردن یک قاشق سوپخوری از سرشاخه گلدار یا برگدار گیاه در ۵۰ گرم آب برای مصرف در سه روز صبح ناشتا، نیم ساعت قبل از صبحانه (M. coupain) - دم کرده یا جوشانده ۳ گرم سرشاخه گیاه در یک لیتر آب به منظور تهیه لوسیون جهت استعمال خارج - جوشانده سرشاخه گلدار گیاه با پوست بلوط و لاواند، برای استفاده به حالت گرم جهت شستشو و رفع ترشحات زنانگی (ترشحات سهیلی).

در دامپزشکی، یک مشت از سرشاخه گلدار گیاه را به مدت ۱۵ تا ۲ دقیقه در ۲ تا ۳ لیتر آب می‌جوشانند سپس با مقداری تند یا عسل شیرین نموده برای پانسمن جراحات پوزه حیوانات، زخم دهان، نوک پستان و سم داسها به کار می‌برند (M. Muette در Cosmos سال ۱۹۱۱).

از تیمول برای دفع کرم، به صورت کاشه‌های محتوی ۲۰ ر. تا ۵۰ ر. گرم و به مقدار حداکثر ۴ گرم در روز برای اشخاص بالغ استفاده بعمل می‌آید. باید توجه داشت که تیمول حتی اثر محرک موضعی دارد و اگر به مقدار ۲ گرم مصرف شود ممکن است عوارض ناراحت

کننده‌ای مانند تهوع، احساس درد در معده یا اسهال و غیره ایجاد نماید از این نظرگاهی آنرا به صورت محلولهای تنقیه مورد استفاده فرار می‌دهند. پس از مصرف تیمول، هرگز نباید مشروبات الکلی مصرف شود زیرا باعث سرعت جذب آن و ایجاد مسمومیت می‌گردد. برای دفع کرم کدو، مدت ۸ روز ستوالی، یک کاشه محتوی ۲۰ ر. گرم تیمول را صبح ناشتا باید مصرف کرد. با این روش کرم کدو در روز چهارم دفع می‌گردد بطوری که ادامه مصرف آن تا روز هشتم منحصرأ برای اطمینان از دفع کلی انگل می‌باشد (Artault de Vevey).

برای دفع اکسیورها، مدت ۴ هفته باید این دارو به شرح زیر مصرف شود:
در هفته اول و سوم، در هر دو روز، ۸ کاشه محتوی ۵۰ ر. گرم تیمول را باید به فاصله ده دقیقه از یکدیگر صبح ناشتا مصرف کرد و یک ساعت بعد از مصرف کاشه هشتمی نیز یک سهول نمکی بکار برد. در فاصله هر دو روز نیز باید یک تنقیه محلول هیپرتونیک نمک طعام (۵ گرم نمک طعام در ۲۰۰ گرم آب) استعمال کرد.

در هفته دوم و چهارم نباید اصولاً تیمول یا داروی دیگر به کار برد و فقط می‌توان ۱۰ گرم سونیترات بیسموت در هر روز صبح مصرف نمود. در تمام دوره مداوا نیز مجرای دفع و حدود خارجی آنرا باید به پماد کالوسل ۱/۲ آلوده کرد.

از تیمول در استعمال خارج به صورت محلولهای ۱ تا ۵ در هزار (آب الکلی دار) جهت غرغره، پانسمن و استنشاق و یا پماد ۱ تا ۳ درصد و غیره استفاده بعمل می‌آید.
تیمول و املاح آن، در فرمول تعداد زیادی از فرآورده‌های داروئی مختلف وارد می‌گردد:

۱ - نسخه جهت رفع سیاه سرفه

تیمول (Thymol)	یک گرم
الکلای لاواند	» ۱۰۰
الکل	» ۱۰۰
آب	» ۸۰۰

با مخلوط مواد مذکور باید به وسیله دستگاه گردپاش، فضای اطاق بیمار ضد عفونی گردد.

۲ - نسخه برای ضد عفونی کردن مخاط دهان و حلق

اسید تیمیک (Ac. Thymique)	۰.۲۵ گرم
اسید بنزوئیک	» ۳
تنطور اوکالیپتوس	» ۱۵

الکل ۹۰ درجه ۱۰۰ گرم
اسانس نعناع ۰.۷۵ »
۲ تا ۵ قطره از محلول مواد فوق را در یک لیوان آب ریخته، جهت ضد عفونی کردن مخاط دهان و حلق، غرغره نمایند.

۳ - نسخه جهت رفع خارش

تیمول	۲	گرم
فلفل	۱	»
الکل	۱۰	»
آب	۳۰۰	»

به صورت شستشوی عضو، جهت رفع خارش دستگاه تناسلی زن بکار می رود .
این گیاه به حالت وحشی در ایران دیده نشده است.

گونه های متعدد دیگری نیز غیز از گیاه مذکور، دارای تیمول می باشند که در اینجا به ذکر مهمترین آنها مبادرت می شود :

۱ - *Carum copticum* Bent. ، اسانس بویه آن در گیاه متعلق به هند، دارای ۴ تا ۵ درصد تیمول است.

۲ - *Thymus zygis* L. ، اسانس سرشاخه گلدار گیاه متعلق به اسپانیا، ۱۸ تا ۲۰ درصد تیمول دارد.

۳ - *Ocimum viride* Willd. ، در نواحی غربی افریقا می روید و اسانس آن دارای ۳ تا ۴ درصد تیمول است.

۴ - *Ocimum gratissimum* L. ، در نواحی گرم کره زمین مانند نواحی شرقی هندوستان ، جاوه ، افریقا و امریکای حاره می روید . از اسانس نمونه های پرورش یافته آن در ساحل عاج ، معادل ۱۵ تا ۳۰ درصد تیمول به دست آمده است.

۵ - *Mosla japonica* Maxim. ، گیاهی علفی و کوچک است . در ژاپن می روید و اسانس آن دارای ۵ درصد تیمول می باشد.

۶ - *Monarda punctata* L. ، گیاهی پایا و مخصوص نواحی مختلف امریکای شمالی است. اسانس آن معادل ۳ تا ۴ درصد تیمول دارد که می تواند برای استخراج این ماده مورد استفاده قرار گیرد .

این اسانس که به اسانس **موناردا** Oil of Monarda موسوم می باشد علاوه بر -

تیمول، دارای ترکیبات دیگری نیز مانند سیمن ، لیمونن راست (d - limonene) ، کارواکرویل و لینالول است .

۷ - *Origanum vulgare* L. * ، در نواحی مختلف اروپا و آسیا، همچنین در ایران می روید. اسانس آن در گیاه متعلق به سیسیل، دارای ۵ درصد تیمول می باشد.

۸ - *O. hirtum* Var. *albiflorum* * ، در کرت و نواحی دیگر اروپا می روید. اسانس آن در گیاه متعلق به دالماسی بطوری که آزمایش گردیده، دارای ۱ تا ۶ درصد تیمول است.

۹ - *O. maru* L. * ، گیاهی است که در بین النهرین ، سوریه و فلسطین می روید و اسانس آن دارای ۵ تا ۶ درصد تیمول می باشد . علاوه بر گیاهان مذکور ، در بسیاری از گیاهان دیگر نیز می توان مخلوط دو ماده تیمول با کارواکرویل را در اسانس مشاهده کرد ولی چون از طرفی مقدار نسبی تیمول در آنها کم است و از طرفی دیگر ، به علت زیاد بودن مقدار درصد کارواکرویل در مخلوط مذکور، تیمول به اشکال از اسانس جدا می شود ، اقدام به استخراج این ماده نمی گردد. از گیاهان دسته اخیر باید گونه های زیر را نام برد :

Th. broussonetii Boiss. ، *Thymus capitatus* Het. Link.

Th. vulgaris L. ، *Th. Serpyllum* L. ، برخی دیگر از **Ocimum** ها ،

Satureia thymbra L.

***Thymus Serpyllum** L.

Th. obustus Opiz. ، *Th. pulgioides* Reichb.

فرانسه : *Thym rouge* ، *Th. sauvage* ، *Thym serpolet* ، *Serpoule* ، *Serpolet* ،

انگلیسی : *Mother of Thyme* ، *Wild Thyme* ، *Shepherd's Thyme* ، *Serpollet* ،

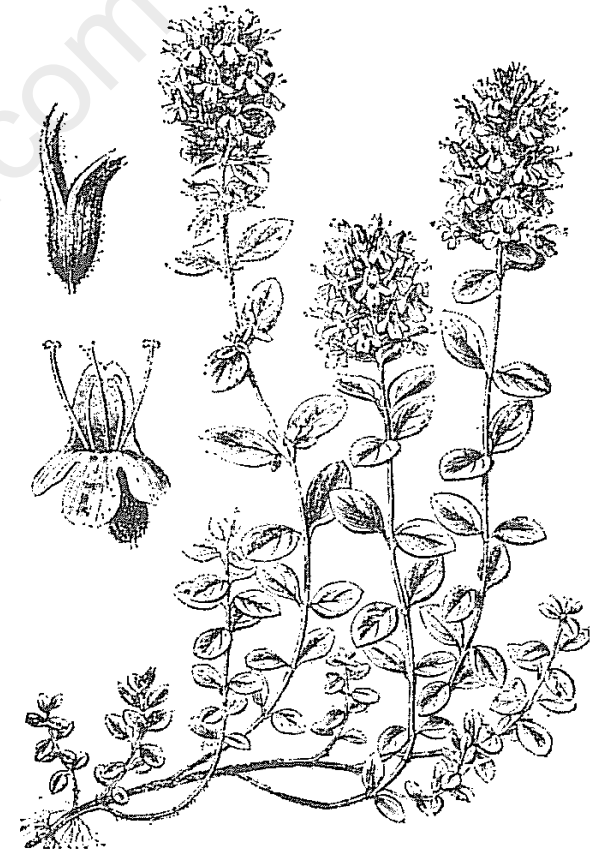
آلمانی : *Thymian* ، *Feldquendel* ، *Wild Thymian* ، *Feld Thymian* ، *Quendel* ،

ایتالیائی : *Timo serpello* ، *Sermollino salvatico* ، *Timo cedrato* ، *Serpillo* ،

عربی : صعتر (Sa' tar)

گیاهی است پایا و دارای نمونه هایی به اشکال متفاوت و متمایز از یکدیگر، بطوری که در بین آنها، پایه هایی با ساقه مدور یا چهار گوش و فرمهایی با ریشه های نابجا در ناحیه ساقه خوابیده گیاه با زمین، دیده می شود. پایه های متعدد آن، غالباً به صورت انبوه، سطح زمین محل رویش را فرا می گیرد. از مشخصات آن اینست که برگهای متقابل، کوچک، بیضی، نوک تیز و به درازای یک سانتیمتر دارد. گل های کوچک آن به رنگ گلی، سفید یا ارغوانی و مجتمع در کنار برگهاست. وضع پراکنندگی آن به نحوی است که در اسکن خشک، چمنزارها، مناطق

عاری از درخت جنگلها، تپه‌های شنی و آبرفت‌های نواحی مختلف اروپا مخصوصاً منطقه مدیترانه و همچنین در برخی نقاط آسیا، مانند، قفقاز، سبیری و در افریقا و اسرئیل شمالی می‌روید (۱). گل‌های آن که در فروردین تا اوایل پائیز به تناسب شرایط محل رویش ظاهر می‌شود، نوش فراوان و معطر برای زنبور عسل فراهم می‌سازد.

ش ۸ - *Thymus Serpyllum* : گیاه کامل گلدار (به اندازه طبیعی)
جام و کاسه گل در زیر ذره بین (Bail.)

۱- نام آویشن به گونه‌های مختلف *Thymus* مخصوصاً *Th. kotschyanus* Boiss. et Hoh. در ایران اطلاق می‌گردد.

وارته‌های متعددی نیز از آن وجود دارد که بعضی از آنها بوی لمو و برخی دیگر بوی بادرنجبویه و غیره می‌دهد.

قسمت مورد استفاده این گیاه، کلیه اعضای هوایی آن مخصوصاً سرشاخه‌های گلدار گیاه است که پس از چیدن باید در سایه خشک گردیده سپس مورد استفاده قرار گیرد. بوی اعضا مختلف آن مطبوع و طعم آن بسیار دلپسند است.

فرکیمبات شیمیائی - دارای تانن به مقدار ۰ درصد و حتی بیشتر، یک ماده تلخ، مواد چرب، یک رزین، مواد رنگی، اسانس و سنگنز فراوان معادل ۰۱۰ تا ۰۶ درصد است.

اسانس آن که به **اسانس سرپوله** *Essence de Serpolet* موسوم می‌باشد از سرشاخه‌های گلدار گیاه به وسیله تقطیر با بخار آب حاصل می‌شود، مایعی بیرنگ یا به رنگ زرد طلائی و دارای بوئی بسیار مطبوع، شبیه بوی گیاه قبلی و بادرنجبویه است. حداکثر مقدار اسانس نیز که از گیاه خشک به دست می‌آید معادل ۰۶ درصد می‌باشد. اسانس سرپوله محلولی لوژیتر است و وزن مخصوص آن بین ۰۸۹۰ و ۰۹۲۰ می‌باشد.

اسانس سرپوله، مرکب از سمین *Cymène*، بینن، دیپانتن، تیمول و کارواکرول می‌باشد.

خواص درمانی - بادشکن، مقوی، مقوی معده، خلط‌آور، ضد تشنج و بطور خفیف دارای اثر بدر و قاعده‌آور است. با مصرف آن اعمال دستگاه هضم مخصوصاً در اشخاص عصبانی و کم‌بینه تقویت می‌شود و سوءهاضمه از بین می‌رود. از سرپوله برای رفع نفخ نیز استفاده بعمل می‌آید. دم کرده سرشاخه‌های گلدار آن که با افزودن عسل، طعم شیرین حاصل کرده باشد، اثر بارز در رفع اسپاسم‌ها و حالات تشنجی دستگاه تنفسی نشان می‌دهد و در گریپ، سیاه سرفه، آسم مرطوب و نزله‌های مزمن می‌تواند مورد استفاده گیرد. سرپوله به علت دارا بودن اثر قابض، در رفع اخلاط خونی، خونرویه‌های رحمی، ترشحات زنانگی و در استعمال خارج به صورت گرد در رفع رعاف (خون آمدن از بینی) اثر معالج دارد.

Dr. K. O. Baecker در سال ۱۹۴۱، مصرف فرآورده‌های سرپوله را در رفع بیماریهای عفونی روده، کلیه و مثانه مؤثر اعلام داشته است. سرپوله بطور خفیف و ملایم، اثر کرم کش دارد بطوری که از این نظر طبیبی بررسی‌های *Dr. Van der Elst* که در سال ۱۹۳۹ صورت گرفت، می‌تواند مورد استفاده کودکان، به‌سنظور دفع کرم روده قرار گیرد و بعلاوه در کودکان، جهت رفع اسپاسم‌های روده و حالت تشنجی که موقظ ظاهر شدن دندان به آنها دست می‌دهد و همچنین رفع تحریکات عصبی و بیخوابی به کار رود.

سرپوله در طب عوام بیشتر جهت رفع سردردهای یکطرفه، سرگیجه و احساس کسالت عمومی به کار می‌رود. با مصرف آن غالباً دفع کرم آسکاریس و کرمک، به خوبی صورت می‌گیرد. اسانس سرپوله به مقدار ۰ تا ۶ قطره بر روی یک حبه قند، در سوانق ضعف اعصاب، سردرد، سردردهای یکطرفه و احساس کسالت عمومی مورد استفاده قرار می‌گیرد. بعلاوه اثر ضد عفونی کننده و ضد تشنج دارد و برای رفع حالت فی بیمارانی مبتلا به تریس معدده و بلع- هوا نیز مصرف می‌شود.

اسانس سرپوله در استعمال خارج، به حالت خالص و یا امولسیون آن به صورت سالییدن بر روی عضو، اثر مفید در رفع ناراحتی‌های رماتیسم، نقرس و سیاتیک ظاهر می‌کند. خیسانده سرپوله در انکل، مصرف جاری جهت رفع کوبیدگی‌ها و آماس‌ها دارد. گلهای خیسانده سرپوله در انکل، مصرف جاری جهت رفع کوبیدگی‌ها، آماس‌ها و فلجهای موضعی مختلف دارد.

از سرپوله در استعمال خارج، به صورت لوسیون برای رفع دردهای عصبی و سیاتیک استفاده می‌شود و بعلاوه حمام آن اختصاصاً مورد استفاده کودکان مبتلا به نریمی استخوان و خنازیر قرار می‌گیرد. از محلول‌های آن به حالت گرم، جهت رفع التهاب‌ها، اسپاسم‌های دردناک - رحمی و ورم مفاصل استفاده می‌شود. لوسیون سرپوله، ورم نوک پستان و التهاب چشم نوزادان را معالجه می‌کند.

صور داروئی - دم کرده ۲ تا ۱ گرم گیاه در یک لیتر آب به مقدار ۳ فنجان در روز بعد از غذا - دم کرده ۲ گرم گیاه در ۱۰ گرم آب جوش با اضافه کردن مقداری قند یا عسل و یا وارد کردن چند قطره اسانس آن در دم کرده تیول و افزودن مقداری قند جهت شیرین کردن آن به منظور رفع سیاهسرفه - مخلوط ۲ تا ۴ گرم گرد سرشاخه گلدار گیاه در مقداری شراب یا عسل - الیکسیر: خیسانده گیاه در عرق.

باید توجه داشت که مصرف اعضای گیاه و یا اسانس آن، مدتی طولانی ادامه پیدا ننماید زیرا ممکن است ناراحتی‌هایی بوجود آورد. برای این گیاه، در فلور ایران ۸ واریته در نواحی مختلف ایران ذکر شده که در کتب علمی دیگر انعکاس ندارد.

از انواع مختلف *Thymus*، مخصوصاً از *Th. kotschyanus* Boiss. et. Hoh. به صورت دم کرده جهت رفع ناراحتی‌های هضمی و نفخ استفاده بعمل می‌آید. این گیاه، در منطقه وسیعی از نواحی شمالی، غربی و مرکزی ایران مانند مازندران:

دره‌لار در ۲۴۵۰ - ۲۵۵۰ متری، گیلان: دره سفیدرود در نزدیکی رودبار (۳۰۰ متری)، آذربایجان: در ۱۱ کیلومتری جنوب میانه در ۱۲۲۰ متری، ۴۵ کیلومتری مغرب ششگین - شهر در ۱۱۳۰ متری، راتع میشوداغ، نزدیک یام در ۱۹۶۰ تا ۲۵۰۰ متری، مشرق سراب، بین تبریز و اردبیل، جنوب غربی رضائیه در ۱۵۰۰ متری، ۶۵ کیلومتری رضائیه به سمت شاهپور، کوه Chalil در ۱۷۵۰ - ۲۰۰۰ متری، گردنه خان حسن سالاران در نزدیکی بانه (در ۲۰۵۰ متری)، خمسه: کوه انگوران در دامنه‌های شمالی طارم، بین سنجیل و زنجان در ارتفاعات ۸۰۰ - ۱۱۰۰ متری، کردستان: در ۱۱ کیلومتری شمال سقز در ۱۵۵۰ متری، اطراف تهران: پلور در ۲۲۰۰ متری، گچسار در ۲۵۰۰ متری بین جابن و فیروزکوه در ۲۲۰۰ متری، ۷۰ کیلومتری مشرق تهران، بین آئینه و رزان و تار در ۲۲۰۰ - ۲۶۰۰ متری، اطراف قزوین. از گونه‌های مفید دیگر این گیاهان، دو نوع زیر را نام می‌بریم:

۱ - *Th. hirtus* Willd. *، گیاهی علفی است و در شمال آفریقا، ناحیه صحرا و در اسپانیا می‌روید. از سرشاخه‌های جوان آن به عنوان مقوی معده، مخلوط با گیاهانی با اثر مشابه، استفاده بعمل می‌آید.

۲ - *Th. mastichina* L. *، گیاهی چندساله است و در منطقه مدیترانه می‌روید. از آن اسانس‌گیری بعمل می‌آید و بعلاوه سرشاخه‌های جوان آن به مصرف معطر ساختن اغذیه می‌رسد. مصارف درمانی آن نسبت به گونه‌های داروئی دیگر چندان مهم نیست.

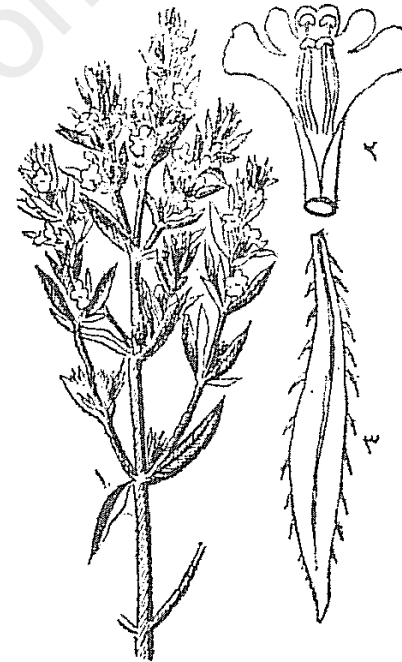
اسانس حاصل از آن، به Majoram oil (نوع اسپانیائی) موسوم است. رنگ مایل به زرد و بوی مخصوص کافوری دارد. در روغن‌های ثابت حل می‌شود ولی در گلیسرین و پروپیلن گلیکول غیر محلول است. این اسانس نباید کمتر از ۴ درصد و بیشتر از ۶۵ درصد تریپنتول داشته باشد. وزن مخصوص آن بین ۰.۹۰۴ و ۰.۹۲۰ است (F. Ch. Codex).

Satureia hortensis L.

فرانسه: Sarriette, Sarriette des jardins, Sarriette annuelle, Savourée
انگلیسی: Savory, Summer Savory, Annual Savory, Garden Savory
آلمانی: Bohnenkraut, Gartenbohnenkraut, Pfefferkraut, Wurstkraut
ایتالیائی: Savoreggia, Santoreggia domestica, Cunilia, Erba acciugaia
فارسی: سرزه - عربی: ندغ (Nadgh)، صعترالبر (Sa' tar el barr).

گیاهی است علفی، یکساله و دارای ساقه منشعب به طول ۱۰ تا ۳۰ سانتیمتر که به سهولت بر اثر دارا بودن ظاهری به رنگ سبز خاک‌آلود یا مایل به خاکستری، از گونه‌های

سجاور تشخیص داده می‌شود. رنگ ساقه آن تیره‌تر از برگ است بعلاوه در سبج گره‌ها، انشعابات می‌کند که آنها نیز به نوبه خود منشعب می‌گردند بطوری که گیاه به صورت بوته پرپشتی جلوه می‌نماید. سرزه، به حالت وحشی در اسکن خشک و نواحی سنگلاخی و مزارع شنی غالب نواحی جنوب اروپا به خصوصاً در فرانسه و نقاط مرکزی و جنوب غربی آسیا مانند ایران و همچنین در سبیری می‌روید. برگهای آن باریک، دراز، نوک تیز، نرم و پوشیده از تارهای کوتاه

ش ۹ - *Satureia hortensis* : شاخه گلدار
(اندازه طبیعی) ۲ - گل ۳ - برگ

است بطوری که به همین مناسبت، به رنگ سبزمات یا سبیل به خاکستری جلوه می‌کند. برگهای آن منحصرأ یک رگبرگ دارد و در سطح آنها نیز نقاط ریز و فراوانی که عبارت از غده‌های اسانس دار است دیده می‌شود.

گل‌های کوچک و سفید یا گلی رنگ سرزه که در تابستان پدید می‌آید، وضع مجتمع در طول انشعابات ساقه دارد.

گل‌های فراوان سرزه که هر یک به مقدار کافی نوش فراهم می‌آورند، مورد هجوم و استفاده زنبور عسل قرار می‌گیرد. در بعضی نواحی نیز سرزه را به همین منظور در زمینهای اطراف کندوی عسل می‌کارند و یا آنکه آنرا برای صبارف تغذیه و استفاده از سرشاخه‌های جوان و برگدار گیاه پرورش می‌دهند.

قسمت مورد استفاده سرزه، برگ یا کلیه اعضای هوایی آن یعنی شاخه‌های برگدار و گلدار آن است.

ترکیبات شیمیائی - سرزه دارای تانن، سواد چرب، قندهای مختلف و اسانس به مقدار یک در هزار است. اسانس آن اگر از گیاه پرورش یافته تهیه شده باشد دارای ۳ درصد کارواکرول و ۲ تا ۲۰ درصد سیمین (*Cymène*) است در حالی که در نوع وحشی گیاه، مقدار نسبی کارواکرول به ۴۰ درصد نیز می‌رسد بعلاوه دارای ترین و نوعی فتل با ترکیبی که هنوز به خوبی شناخته نشده می‌باشد.

اسانس سرزه، مایعی بیرنگ یا مایل به زرد و دارای وزن مخصوص بین ۰.۸۹۵ و ۰.۹۱۳ است. در اثر، کلروفورم، الکل، اتر دوپترول و روغن‌های چرب نیز حل می‌شود.

تاریخچه - بنظر می‌رسد که نخستین بار در ایتالیا اقدام به پرورش این گیاه شده باشد. پزشکان قرون وسطی برای آن اثر معالج قنرس قائل بودند و در قرون ۱۰ و ۱۶ میلادی نیز مردم آنرا دارویی مقوی، سقط‌کننده جنین و رفع فلج می‌دانستند. در سال ۱۵۸۲ میلادی سوفی به استخراج اسانس از سرزه گردیدند و در سال ۱۹۳۳ نیز دانستندی به نام Schultzik آنرا دارویی رفع اسهال با اثر قاطع اعلام داشت.

خواص درمائی - سرشاخه گلدار و بطور کلی قسمتهای هوایی گیاه که معمولاً در هنگام گل، چیده می‌شود و در سایه خشک می‌گردد، بوی معطر و اثر نیرو دهنده، تسهیل کننده عمل-هضم، مقوی معده (*Stomachique*)، مدر، بادشکن و بطور خفیف اثر قابض، ضد نزله، رفع-اسهال و ضد کرم دارد.

از سرزه می‌توان مانند انواع داروئی آویشن، در رفع ضعف و حالت چنگ زدگی معده استفاده کرد بعلاوه آنرا در سوء هضم‌ها، زردی، حالت بحرانی آسم، تحمیرات روده و نفخ بکار برد. محلول‌های آن به صورت غرغره جهت رفع افتادگی زبان کوچک و احتقان و برخونی لوزه‌ها مصرف دارد بعلاوه لوسیون آنرا در استعمال خارج بر روی اولسری‌های دیر علاج اثر می‌دهند و حمام جوشانده آنرا در رفع دردهای رساتیبسی، دردهای عصبی و همچنین تقویت جسمانی کودکان کم بنیه و یا مبتلا به نریمی استخوان به کار می‌برند.

مرزه طبق بررسی های Schultzik ، اثر قاطع در رفع اسهالهای حاد و مزمن دارد .
دم کرده یک درصد آن که معادل ۱۲۶ .۰۰۰ درصد کارواکرول دارد، در رفع اسهالهای عفونی-
سبک و همچنین گاستروآتریت های حاد و التهاب قولون، اثر معالج نشان می دهد.

صورت دارویی - دم کرده ۱ تا ۳ گرم گیاه در ۱۰۰ گرم آب جوش برای مصرف در ۳ مرتبه
در روز - لوسيون برای استفاده در استعمال خارج (این لوسيون باید از دم کردن مقدار بیشتری
از گیاه در آب تهیه گردد).

برگ تازه مرزه در فرسول الکلا و الکلاتور و ولنرر وارد می شود . اسانس آن دارای اثر
ضد عفونی کننده است.

محل رویش - نواحی شمال غربی ایران، تبریز، خوی، نعمت آباد، ارسباران و نواحی
مختلف خراسان (Fl. de l' Iran).

در فلورا - ایرانیکا وجود *Th. laxiflora C. Koch.* ، نوعی با مشابهت نزدیک با گیاه
فوق در آذربایجان : حبش بالا، قطور در ۱۹۵۰ متری، ۱۳ کیلومتری شمال خوی (در ۱۶۵۰
متری) ، و غیره ذکر شده است.
پرورش مرزه در نواحی مختلف ایران معمول است.

**Satureia montana* L.

گیاهی به ارتفاع ۱۰ تا ۱۵ سانتیمتر و بخلاف مرزه معمولی ، دارای ساقه های متعددی
است که عموماً از یک تنه چوبی منشأ می گیرند و بهمین علت به نام متفاوت یعنی مرزه کوهستانی
(*Sarriette de montagne*) موسوم شده است . ساقه های راست آن، حالت پرپشت و فشرده
بههم دارند . برگهای آن، چرمی، براق، باریک و درازتر از فاصله هر دو میان گره اند. سطح برگهای
آن در هر دو قسمت پهنک ، فاقد تار است که خود مجموعاً شناسائی آنرا با اختلافات ظاهری که
با مرزه دارد، آسان می سازد. گلهای آن دارای جام سفید رنگ، متقوس به لکه های گلی یا گلی
کم رنگ اند . در منطقه مدیترانه پراکنده گی دارد مانند آنکه در جنوب فرانسه ، به حالت
خودرو، در مناطق کم ارتفاع و در لای تخته سنگ های واقع در شیب دامنه ها می روید . در
اسپانیا، ایتالیا، یوگوسلاوی، یونان بلغارستان و در سواحل شمالی دریای سیاه پراکنده گی دارد.
از گیاهان مهم مولد عسل است .

تورکیمبات شیمیائی - اعضای مختلف گیاه مانند انواع دیگر تیره نعناع، دارای اسانسی
است که مقدار درصد آن در تمام دوران رویش گیاه ، به حالت کم باقی می ماند. این اسانس
از تری ترین ها، اسید فنل ها و فلاوونوئیدها تشکیل می یابد . حداکثر مقدار این اسانس معادل

۱۰۰ . درصد قبل از زمان گل دادن است. ماده اصلی اسانس ، کارواکرول می باشد که در
حدود ۵۰ درصد کلی آنرا تشکیل می دهد و بقیه شامل سواد دیگر ، هیدروکربورهای تریپنی،
گاما - ترپینن (*γ - terpenène*) ، *p - cymène* و از الکل های تریپنی، لینالول ، ترپینئول - ε ،
گاما - ترپینئول (*γ - terpinéol*) و غیره است. از بین سواد ازت دار ، کولین *Choline* را نام
می بریم .

خواص درمانی - اختصاصات درمانی گیاه، مربوط به اسانس آن و مشابه مرزه است
یعنی اثر ضد عفونی کننده دارد که ثبوت آن به سهولت در محیط های کشت میکروبی می تواند
انجام گیرد. حداقل غلظت از بین برنده میکروبی آن در حدود ۲۵۰ میکروگرم اسانس در هر
میلی لیتر مایع محیط کشت است. اثر میکروب کشی آن بیشتر در مورد از بین بردن کفک ها و
Aspergilaceae ها ظاهر می شود .

از اسانس این گیاه می توان با مصرف ۵ تا ۲ قطره، جهت درمان بیماری های عفونی
سجاری تنفسی و سجاری ادرار، از راه خوردن و یا با وارد کردن از راه رکتوم (روده بزرگ)،
استفاده بعمل آورد. در دندان پزشکی جهت درمان کرم خوردگی های پیشرفته دندان، با وارد
کردن مقدار یک تا دو قطره در حفره دندان به منظور پانسما دندان بکار می رود. درمان دندان
باید با استفاده از آن در ۳ دفعه، با رعایت فاصله ۳ تا ۵ روز، قبل از پر کردن نهائی دندان
صورت گیرد (1).

انواع دیگری از : *Satureia* مانند **S. piperella* Bertol. ، **S. Graeca* L. ،
و **S. corsica* Car. که گیاهانی چند ساله اند و در منطقه آلپ (*Alpes - Maritimes*)، پروانس
و کرس می رویند، اثر درمانی مقوی و نیرو دهند دارند. این گیاهان عموماً برگهای نسبتاً کوچک
و چرمی دارند و بیشتر در نواحی سنگلاخی و دامنه های شیب دار پراکنده اند.
هر سه گیاه اخیر نیز در ردیف گیاهان سواد عسل جای دارند (*Fournier P.*).

Ocimum L.

Ocimum ها (**رویحان ها**) ، گیاهانی علفی یا دارای ساقه های نیمه چوبی در قاعده
و شامل بالغ بر ۲۰ گونه می باشند که اختصاص به نواحی حاره دو نیم کره داشته، به حالت
خودرو در این مناطق مخصوصاً در قاره افریقا می رویند . از اختصاصات آنها این است که برگهای
بیضوی یا بیضوی دراز و گلهائی مجتمع، معطر، به رنگهای سفید، گلی، گاهی بنفش و مجتمع

به صورت دسته‌های کوچک در طول محور ساقه دارند. قطعات پوشش گل آنها ه تائی و جام- گل آنها مرکب از ۲ لب، یکی فوقانی و شامل ۴ لوب و دیگری تحتانی و دارای یک لوب بزرگ است.

میوه آنها فندقه، بیضوی و صاف است.

از بین انواع مختلف ریحان، منحصرأ چندگونه زیر از نظر دارا بودن اسانس قابل توجه می‌باشند:

Ocimum Basilicum L.

O. hispidum Lam. ، O. barrelieri Roth.

فرانسه : Basilic ؛ انگلیسی : Basil ؛ آلمانی : Basilienkraut ؛ ایتالیائی : Basilico comune ؛ فارسی : ریحان - عربی ریحان ، صعتر هندی (Sa' tar hindi)

گیاهی است علفی، یکساله ، معطر، دارای ساقه منشعب از قاعده و به ارتفاع ۱۵ تا ۴۰ سانتیمتر که امروزه در غالب نواحی پرورش می‌یابد. برگهائی متقابل، بیضوی-نوک تیز با کناره دندانه‌دار و گلتهائی معطر به رنگ‌های سفید، گلی و گاهی بنفش و مجتمع به صورت دسته‌های ۴ تا ۶ تائی در طول قسمت انتهائی ساقه دارد.

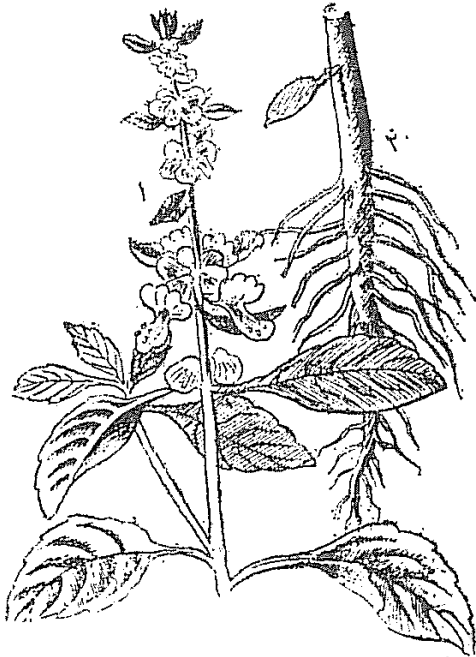
برگ و سرشاخه‌های جوان آن به مصرف تغذیه می‌رسد ولی اگر منظور، اسانس‌گیری از آن باشد، باید کلیه قسمت‌های گیاه تازه را مورد استفاده قرار داد. برای مصارف درمانی، برگ و سرشاخه‌های گلدار به کار می‌رود. از هر ۶۰۰ تا ۱۲۰۰ کیلوگرم ریحان ، معادل یک کیلوگرم اسانس به دست می‌آید.

اسانس ریحان که به اسانس بازیلیک Essence de Basilic موسوم است ، مصارف مختلف درمانی دارد .

در تاریخچه این گیاه چنین ذکر گردیده که ریحان بومی ایران، افغانستان و سنداست (Perrot 2010 - II) . از قدیم‌الایام آنرا در مصر پرورش می‌داده‌اند بعداً یونانیان و سپس رومیها، پی‌بوجود آن بردند. گیاه شناسان مغرب زمین، ریحان را می‌شناخته‌اند. امروزه نه تنها ریحان در هر دو نیمکره پرورش می‌یابد بلکه در غالب نواحی سردابی که پشه و حشرات فراوان دارد، گلدان آن در دهانه پنجره منازل، جهت دفع حشرات گذاشته می‌شود.

ترکیبات شیمیائی - اسانس ریحان، مرکب از ۳ تا ۷ درصد استراگول Estragol یا متیل کاوی کول Méthylchavicol ، لینالول (linalol) ، سینئول ، سینامات متیل ، اوژنول (Eugénol)، و غیره است. برگ ریحان دارای ماده‌ای به نام اوسین Ocimene است.

اسانس ریحان (Oil of Basil) ، مایعی به رنگ مایل به زرد و یا مایل به سبز است. بوی معطر و وزن مخصوصی بین ۰.۹۰۵ تا ۰.۹۳۰ دارد. در آب غیر محلول ولی در ۳ برابر حجم خود الکل ۸۰ درجه حل می‌شود. با اتر و کلر و فرم، قابلیت انحلال ندارد. اسانس ریحان باید در ظروف کاملاً در بسته، در محل سرد و دور از نور نگهداری شود .

ش ۱۰ - Ocimum Basilicum - ۱ - شاخه گلدار
۲ - قاعده ساقه و ریشه

اوسین Ocimene ، به فرمول $C_{11}H_{16}$ و به وزن ملکولی ۱۳۶ است ، در اعضای گیاهان مختلف مانند انواع زیر یافت می‌شود :

۱ - برگ	Ocimum Basilicum L.	از تیره	Labiatae
۲ - »	Baronia dentigeroides Cheel.	—	Rutaceae
۳ - میوه	Evodia. rutacecarpa Hook. f. Th.	—	—

۴ - برگ - *Litsca zeylanica* C. T. Nees از تیره Lauraceae

۵ - « - *Homoranthus flavescens* A. Cunn. Myrtaceae

اویسن، دارای فرم‌های آلفا و بتا (α و β) است که هر یک دارای *cis* و *trans* اند. استخراج و تعیین فرمول نسبت آن توسط Van Ramburg (1) و محققین دیگر و جدا کردن ایزوسرهای آن توسط Ohloff و همکارانش در سال ۱۹۶۴ صورت گرفته است (2).

اویسن حالت روغنی و بوی مطبوع دارد. به صورت مخلوطی از ایزوسرهاست. عملاً در آب غیر محلول ولی در الکل، کلروفرم، اتر و اسید استیک گلاسیال محلول می‌باشد.

دانه ریحان دارای ماده روغنی است و اگر استخراج شود. حالتی روان دارد و خشک - شونده است. اندیس ید آن نیز بین ۱۴۸ تا ۱۶۴ می‌باشد.

خواص درمانی - برگ ریحان جهت معطر ساختن اغذیه به کار می‌رود به علاوه به حالت خام مصرف می‌گردد. دم کرده ۲ تا ۵ در هزار آن، اثر ضد تشنج، نیرو دهنده، مقوی و بدر دارد. مصرف آن برای رفع سردردهای یکطرفه، سردردهای عصبی، تقویت عمل دستگاه هضم، از بین بردن نفخ، سرگیجه، دل پیچه‌ها، سرفه، آنزین و سیاه سرفه توصیه شده است.

ریحان اثر زیاد کننده ترشحات شیر دارد و از این نظر، از قدیم‌الایام مورد استفاده می‌گرفته است.

جوشانده‌های غلیظ ریحان جهت رفع آفت (Aphte) به صورت حمام دهان مصرف دارد. دانه ریحان لعاب فراوان دارد و چون نرم کننده است در رفع ورم کلیه و ترشحات - زنانگی (ترشحات سهجلی) مورد مصرف قرار می‌گیرد. W. Bohn، کلیه قسمتهای گیاه را یک داروی مؤثر جهت رفع التهابیای دستگاه مجاری ادرار اعلام داشته است.

اسانس ریحان - به مقدار ۵ تا ۶ قطره بر روی یک حب قند، اثر قاطع در رفع تشنجات معدی و سردردهای منشأ ضعف عمل دستگاه عظم دارد.

محل رویش: شمال غربی ایران، آذربایجان، تبریز، کرمان، میناب، خراسان، خواف و اطراف تهران.

ریحان در نواحی مختلف ایران کاشته می‌شود به علاوه به حالت نیمه وحشی نیز در نواحی مذکور دیده شده است.

از ریحان بطوریکه در کتب مختلف درمانی منعکس است می‌توان در موارد مختلف

1 - van Ramburg, Proc. K. Acad. Wetensch, Amsterdam, 3, 454 (1900).

2 - Ohloff et al., Ann. 675, 83 (1964).

به شرح زیر نتایج مفید به دست آورد (Ch. Ouensenga):

۱ - برگهای له شده ریحان اگر به مدت چند ساعت در گلاب خیسانده شود و سپس خیسانده حاصل را به صورت ضماد، بر روی محل خراش و ترک پستان اثر دهند، در درمان آن و التیام خراش، مؤثر واقع می‌شود.

۲ - اگر تعداد ۶ تا ۱ عدد برگ تازه ریحان را در یک فنجان آبجوش وارد کرده بحال خود بگذارند تا دم کند و سپس آنرا با عسل شیرین نمایند و محلول حاصل را هنگام شب بعد از غذا مصرف نمایند، اثر رفع بیخوابی ظاهر می‌کند زیرا ریحان اثر مسکن عصبی دارد و در ایجاد خواب آرام مؤثر واقع می‌شود.

۳ - دم کرده برگ ریحان و آویشن (*Thymus vulgaris*) را اگر با عسل شیرین کنند، محلولی به غلظت شربت رقیق به دست می‌آید که مصرف مقدار ۳ تا ۴ قاشق قهوه - خوری از آن در روز، موجب رفع بیخوابی می‌شود.

۴ - تعداد ۲ ساقه برگدار ریحان *Ocimum gratissimum* و یا دو گیاه کامل را به خوبی شسته، در یک لیتر آب به جوشانید بطوریکه حجم مایع به ۲/۳ تقطیل یابد سپس به آن قند افزوده تا به غلظت شربت رقیق در آید. شربت حاصل اثر مسکن در بیماری برونشیت ظاهر می‌کند. مقدار مصرف آن، ۳ قاشق سوپخوری در هنگام روز است.

۵ - برگ تازه ریحان را اگر بر روی محل گزش حشرات و زنبور مالش دهند، در رفع ناراحتی‌های آن، اثر مسکن ظاهر می‌کند.

از گونه‌های مفید دیگر ریحان، گیاهان زیر را که غالب آنها در ایران نمی‌رویند ذکر می‌نمائیم:

۱ - *Ocimum gratissimum* L. *، گیاهی پایا، بوته مانند، به ارتفاع ۲ متر و دارای ساقه چوبی در ناحیه قاعده است.

برگهای بیضوی نوک تیز، به طول ۵ تا ۱۰ سانتیمتر و به رنگ سبز دارد. گل‌های آن سفید یا سوسنی، کم دوام و مجتمع به صورت خوشه‌های ساده است.

این گیاه بومی هند است و از آنجا به نواحی حاره انتقال یافته است. اسانس آن مرکب از ۶۵ درصد فیل توتال است که ۳۹ درصد آنرا تیمول کریستالیزابل، تشکیل می‌دهد.

این اسانس، مایعی صاف و به رنگ نارنجی روشن است. در صنعت از آن برای استخراج تیمول استفاده بعمل می‌آورند.

برگ و سرشاخه‌های گلدار این گیاه به صورت چاشنی اغذیه مورد استفاده قرار می‌گیرد.

دارای خاصیت بادشکن و ضد التهاب است. دانه آن جهت رفع سردردهای عصبی مصرف می‌شود.
۲ - *O. viride* Willd. *، بومی نواحی غربی آفریقا مانند سیرالئون و گینه است. اسانس آن بطوری که ذکر شد، دارای مقدار زیادی تیمول است. برگ آن به عنوان تب‌بر در آفریقا مصرف دارد.

۳ - *O. canum* Sims. *، در آسیا و نواحی حاره آفریقا می‌روید. اسانس آن دارای مقدار زیادی از سینامات دوتیل است. دانه آن دارای معادل ۱۵ درصد سواد چرب است و روغن حاصل از آن، مشخصات زیر را نشان می‌دهد:

وزن مخصوص در گرمای ۳۰ درجه، برابر ۰.۹۲۱، اندیس انکسار در گرمای ۳۰ درجه معادل ۱.۷۴۷، اندیس صابونی بین ۱۸۹ و ۱۹۴ و اندیس ید بین ۱۶۴ و ۱۸۰. در سودان از برگ آن، نوعی قرص تهیه می‌کنند که برای رفع بیماری‌های جدی به کار می‌رود.

۴ - *O. sanctum* L.، در آسیا و جزایر اقیانوسیه می‌روید، در فیلیپین، اسانس از آن تهیه می‌کنند که دارای ۶ درصد استراگول، همراه با سینئول و لینالول می‌باشد.

دارای اثر مقوی، صفراب‌ر و ضد کرم است. برگ‌های آن خلط‌آور است. ریشه آن به بیماران مبتلا به مالاریا، به عنوان معرق داده می‌شود. دم کرده برگ آن اثر مقوی‌سعدیه و رفع ناراحتی‌های معدی در اطفال دارد.

این گیاه در نواحی گرم ایران مانند بلوچستان؟ می‌روید. مشخصات کامل محل رویش آن در دست نیست.

Origanum Majorana L.

Majorana hortensis Moench. ، *O. majoranoides* Willd.

فرانسه : *Marjolaine* ، *Marjolaine des jardins* ، انگلیسی : Sweet Marjoram

آلمانی : *Majoran* ، *Mayoran* ایتالیایی : *Majorana* ، *Maggiarana* ، *Sansuco*

عربی : مرزنجوش ، سردقوش ، ریحان داوود

گیاهی است که در شرایط متفاوت محیط زندگی به صورت مختلف در می‌آید مانند آنکه در نواحی گرم به صورت گیاهی پایا، در منطقه مدیترانه به صورت دوساله و در نواحی معتدل به شکل گیاهی یکساله در می‌آید. برگ‌های متقابل، بیضوی، بدون دندانه و گل‌های کوچک، به رنگ سفید یا کُلی و پوشیده از رزین براقه مایل به سفید دارد. وجود براقه‌ها باعث می‌گردد که گلها از نظر کلی، ظاهر کروی پیدا نمایند. منشاء اصلی آن به تحقیق مشخص نیست و بنظر نمی‌رسد که ایران بوده باشد.

بوی اعضای هوایی گیاه، معطر و نافذ و طعمش پسندیده و با احساس گرما همراه است. برگ و سرشاخه‌گذار آن، مصارف دارویی دارد و از آنها اسانس‌گیری بعمل می‌آید.

ترکیبات شیمیایی - تانن، یک ماده تنخ و اسانس.

اسانس آن که به *Oil of Marjoram* موسوم است به وسیله تقطیر با بخار آب به دست می‌آید و رنگ زرد مایل به سبز و بوی مخصوص و طعم ملایم دارد. وزن مخصوص آن

ش ۱۱ - *Origanum Majorana* : دو قسمت از یک گیاه کامل (اندازه طبیعی)

در اسانس ناحیه هنگری، بین ۰.۹ و ۰.۹۱۶. در گرمای ۱۵ درجه است. این اسانس در پروپیلن گلیکول محلول ولی در گلیسرین حل نمی‌شود.

اسانس مذکور دارای ۴ درصد از ترپین‌ها مخصوصاً ترپین *Terpinène*، ترپینئول، سابینن *Sabinène* و غیره است.

این اسانس باید در ظروف شیشه‌ای کاملاً در بسته، به صورت مملو، در جای سرد و دور از نور نگهداری شود.

با بررسی‌های جدیدی که در ترکیب شیمیائی گیاه بعمل آمده، مشخصات زیر برای آن ذکر شده است (۱).

اعضاء خشک سرزنگوش دارای ۷۰ تا ۳ درصد اسانس مرکب از هیدروکربورهای ترپنی مانند آلفا - ترپینئول، سیرنول لول و لینالول است. مواد غیر فرار آن شامل اسیدهای فنلی مانند اسید کافئیک و اسید روزمارینیک ac. rosmarinique بمقدار حداکثر ۲ درصد می‌باشد.

ساده اخیر اثر جلوگیری کننده از اکسید شدن و تند شدن مواد لیپیدی را دارد که خود مصرف آنرا در تهیه فرآورده‌های آرایشی و تغذیه، ارزنده می‌سازد و بعلاوه دارای مقدار بسیار کمی اوژنول، لوتئولول lutéolol و فلاوون‌های معمولی است.

وجود اسید لایباتیک یا ac. rosmarinique که در این گیاه ذکر شده، در کتب علمی مختلف انعکاس ندارد.

خواص درمانی - برگ این گیاه را غالباً پس از خشک کردن به صورت گرد درآورده از آن برای معطر ساختن اغذیه استفاده بعمل می‌آورند. دارای اثر آرام کننده، نیرو دهنده، مدر، معرق و مقوی معده، نظیر سایر گیاهان این تیره است.

در استعمال خارج، دارای اثر التیام دهنده زخمهاست. از اسانس آن در صابون سازی جهت معطر ساختن صابون استفاده بعمل می‌آید. برگ آن در فرمول الکلا و الکلاتور و ولنر وارد می‌شود.

صور داروئی - دم کرده تا ۱ گرم گیاه در یک لیتر آب به عنوان آرام کننده و ۲ تا ۵ در هزار آن به عنوان نیرو دهنده، به مقدار ۲ تا ۳ فنجان در روز مصرف می‌شود.

از اسانس آن، برای معطر ساختن و خوش طعم کردن اغذیه استفاده بعمل می‌آورند. وجود آن در ایران مورد تردید است.

Em. Perrot، وجود این گیاه را بدون تعیین مشخصات محل رویش در ایران ذکر نموده ولی در کتب گیاهی مختلف تایید نشده است.

در بعضی کتب برای آن نام فارسی **سرزنگوش** ذکر شده است.

**Origanum Dictamnus* L.

Amaracus Dictamnus Benth.

فرانسه : Dictame de Crète آلسانی : Kretischer diptan ، Diptamosten

انگلیسی: Dittany of Crete ایتالیائی : Origano di creta ، Dittamo of creta

عربی : بقلة الغزال ، ريحان الارض

گیاهی چند ساله، زیبا، به ارتفاع ۳ تا ۵ سانتیمتر و دارای برگهای بیضوی - مدور، نسبتاً ضخیم و پوشیده از تارهای کرک مانند و سفید رنگ در هر دو سطح پهنک است. گل‌های کوچک و گلی رنگ آن، بطور متقابل در کناره برگهای قسمت انتهایی ساقه‌ها که رنگ مایل به قرمز دارند مجتمع می‌باشد و حالت آویخته دارند.

تمام قسمتهای گیاه، دارای بوئی معطر شبیه بوی پونه است. طعم گس دارد. شهرت درمانی آن نیز مخصوصاً از نظر التیام زخم و جراحات بسیار زیاد بوده است بطوریکه در فرمول ترکیبات داروئی مختلف از قدیم الایام وارد می‌شده است. هنوز هم در داروخانه‌ها و مراکز فروش فرآورده‌های گیاهی مورد تقاضای مردم می‌باشد.

قسمت مورد استفاده این گیاه، برگ و سرشاخه گلدار آنست که اگر از گیاه وحشی به دست آید، اثر درمانی قاطع تر ظاهر می‌کند.

ترکیبات شیمیائی - اعضای مختلف این گیاه دارای اسانسی مرکب از ۸۰ درصد **پولهژون** pulegone همراه با مقداری کارواکرول است.

خواص درمانی - دارای اثر ضد تشنج قوی، مقوی و نیرو دهنده دستگاههای عصبی و گوارشی است. دارای اثر درمانی خاص بر روی رحم است زیرا هم قاعده آور و هم تسهیل کننده زایمان است. در استعمال خارج باید آنرا بهترین داروی التیام دهنده زخم و جراحات به حساب آورد. از این گیاه در رفع ضعف عمل دستگاه هضم و درمان درد معده می‌توان نتایج بسیار خوب به دست آورد ولی همواره باید به این نکته توجه داشت که گیاه پرورش یافته در باغچه‌ها، به پایه نوع وحشی آن، اثر درمانی ظاهر نمی‌کند.

در استعمال خارج، به صورت ضماد بر روی نقاط ضرب دیده بدن و کوبیدگی‌ها، زخم و اولسرها اثر داده می‌شود.

صور داروئی - دم کرده تا ۳ گرم سرشاخه گلدار و برگدار گیاه در یک لیتر آبجوش، به عنوان مقوی، ضد تشنج و نیرو دهنده - گرد اعضای گیاه به مقدار ۲-۳ گرم و چند دفعه در روز - الکلاتور به مقدار ۲ تا ۸ گرم، مخلوط در یک تیزان.

سرشاخه‌گلدار و برگدار گیاه در فرمول فرآورده‌های داروئی مختلف مانند *Dioscordium* ،
 تریاک و الکلائی فیوروانتی (*Al. Fioravanti*) وارد می‌شود .
 بعلت مصارف زیادی که از نظر درمانی سابقاً از این گیاه بعمل می‌آمده در نواحی مختلف
 اقدام به پرورش آن می‌شده است.
 پرورش این گیاه در مناطق گرم بهتر صورت می‌گیرد و در هر حال باید توجه گردد که گیاه
 به تابش نور خورشید نیازمند است و اگر پرورش آن به عنوان زینت در گلدان صورت گیرد و
 فصل زمستان ، در محلی محفوظ نگهداری شود، گیاه به گل نخواهد نشست و حتی در غالب موارد
 ممکن است به صورت نوع یکساله درآید. در مقابل سرمای شدید و یخبندان مقاومت ندارد. در
 بعضی نواحی مانند الجزیره و ایتالیا، از پرورش آن نتیجه مطلوب به دست آورده‌اند. تکثیر آن
 از طریق کاشتن بذر یا جوانه و یا تقسیم قطعات ریزوم دار گیاه صورت می‌گیرد .
 در ایران نمی‌روید .

Origanum vulgare L.

O. floridum Salisb. ، *O. humile* Mill.

فرانسه : *Marjolaine sauvage* ، *Marjolaine bâtard* ، *Origan vulgaire* ، *Origan* ؛
 انگلیسی : *Common Marjo.* ، *Wild Marjoram* ، *Origany* ، *Bastard Marjoram* ؛
 آلمانی : *Origan* ، *Echter Dost* ، *Wilder Majoran* ، *Wohlgemuth* ، *Dostkraut* ؛
 ایتالیائی : *Regamo* ، *Erba da acciughe* ، *Piè di letto* ، *Acciughero* ، *Origano* ؛
 عربی : فودنج جبلی ، صعتر (*Sa' tar*)

گیاهی است پایا، به ارتفاع ۳ تا ۶ سانتیمتر و دارای بوی معطر که به حالت خودرو
 در نواحی خشک، سواحل دریاها، دامنه کوهستانها و جنگلهای نواحی مختلف اروپا و نواحی
 جنوب غربی و مرکزی آسیا می‌روید بعلاوه به منظور استفاده‌های درمانی نیز پرورش می‌یابد.
 از مشخصات آن این است که ساقه راست، منشعب، پوشیده از کرک و به رنگ سبز
 مایل به قرمز دارد. برگهای آن بیضوی، به رنگ سبز تیره و پوشیده از کرک در سطح تحتانی
 پهنک و در کناره‌های آزاد آن است. گل‌های مجتمع آن که در خرداد تا سرداد ظاهر می‌گردد،
 رنگ گلی یا سفید دارد. هر یک از گل‌های آن دارای کاسه منتهی به ۵ دندانه مساوی و جام
 بزرگتر از کاسه است. درون جام گل آن، ۴ پرچم (۲ بزرگ و ۲ کوچک) جای دارد.
 بویه آن چهار فندقه‌ای و محصور در بقایای کاسه گل است و این وضعی است که در
 عموم گیاهان این تیره دیده می‌شود .

در بین پایه‌های متعدد این گیاه در یک ناحیه، غالباً دو نوع گل دیده می‌شود. یکی
 گل‌هایی با وضع طبیعی و مشخصاتی منطبق با آنچه که ذکر شد و دیگری گل‌هایی که پرچمهای
 آنها رشد کمتر حاصل نموده در عوض ، سادگی بزرگتر از حالت طبیعی دارند. از گل‌های این گیاه،
 نوش معطر و فراوان برای زنبور عسل فراهم می‌گردد.
 این گیاه از قدیم‌الایام مورد استفاده‌های درمانی قرار می‌گرفته و حتی در زمان ارسطو،
 برای آن اختصاصات عجیب قائل بوده‌اند. برگ و سرشاخه‌های گلدار آن به مصارف درمانی
 می‌رسد و از آنها، اسانس‌گیری بعمل می‌آید .

ش ۱۲ - *Origanum vulgare* : ۱ - سرشاخه‌گلدار ۲ - قاعده ساقه
 و نمایش ریشه (اندازه‌های طبیعی)

اسانس آن که به اسانس اوریگان *Essence d' Origan* موسوم است در عطرسازی
 و صابون‌سازی حائز اهمیت فراوان می‌باشد.
 ترکیبات شیمیائی - در اعضای مختلف این گیاه ، سوادنی نظیر تانن به مقدار ۴ درصد،
 یک ماده تلخ و اسانس به مقدار متغیر ۰.۱ تا یک درصد یافت می‌گردد.

اسانس اوریکان، که به وسیله تقطیر با بخار آب از گیاه به دست می‌آید، به سهولت اکسید شده و تغییر رنگ می‌دهد مخصوصاً اگر در ضمن تقطیر یا بعداً با ظروف آهنی تماس حاصل کند. رنگ آن در صورت اخیر، تا حد قرمز نیز تغییر می‌یابد. اسانس تصفیه شده اوریکان، پرنرنگ است ولی بزودی زرد می‌شود. وزن مخصوص آن در گرمای ۱۵ درجه، بین ۰.۹۱۷ تا ۰.۹۴۰ می‌باشد.

ترکیب شیمیائی این اسانس، برحسب محل رویش گیاه تفاوت کلی دارد. Umney و Bennettes در سال ۱۹۰۵، ضمن بررسی اسانس ناحیه سینیل، معادل ۴۴ درصد کارواکرول از آن به دست آوردند. در صورتی که Panetro، از تقطیر گیاه ناحیه مذکور، اسانس آنرا شامل ۰ درصد از فنل‌ها (تقریباً بطور کامل سرکب از تیمول) مشاهده کرد.

بررسی‌های بعدی که در سال ۱۹۳۶ بعمل آمده وجود تیمول را به مقدار مذکور، همراه با کمی کارواکرول، در آن محقق نمود بعلاوه نوعی ترین غیر حلقوی در آن مشخص داشت.

اگر اسانس‌گیری از پایه‌هایی که مورد حمله آفتی از آکارین‌ها (Acarien) به نام Triophyes thomasimae قرار گرفته باشد صورت‌گیرد، مقدار اسانس به ۳۳-۳۴ درصد می‌رسد در عوض مقدار درصد فنل‌های آن با مقایسه به اسانس گیاه سالم، کاهش حاصل می‌کند.

اسانس اوریکان را باید در شیشه‌های کاملاً مسدود، در جای سرد و دور از نور نگهداری کرد. از این اسانس در تهیه مواد عطری استفاده فراوان بعمل می‌آید.

میوه این گیاه دارای ۲۰ تا ۳۰ درصد مواد روغنی با خاصیت خشک‌شونده قوی است. مشخصات روغن حاصل از آن طبق بررسی‌های Ivanow، به شرح زیر است:

اندیس صابونی معادل ۱۹۴۹ و اندیس ید برابر ۱۹۰۵

خواص درمانی - سرشاخه‌های گلدار این گیاه دارای اثر نیرودهنده است و در ردیف بقوی‌های تلخ قرار دارد بعلاوه چون دارای خاصیت مدر، مقوی‌معدده، مسکن اعصاب، قاعده‌آور (استفاده از آن به صورت حمام) و سلین است، در درمان بیماریهای مختلف از آن استفاده می‌گردد.

صرف دم‌کرده آن برای درمان نزله‌های سزین، آسم، زردی، یرقان دردگلو، سرفه، دردهای عصبی، آب‌آوردن انساج، تأخیر وقوع قاعدگی یا تسکین دردهای وقوع این حالت توصیه شده است. مخلوط نیمکوب سرشاخه این گیاه را با آویشن، سریم‌گلی، بابونه و سداب، در درون پارچه ریخته، به حالت گرم، در دل پیچه‌ها، رماتیسیم و غیره بر روی محل دردناک

اثر می‌دهند و یا آنکه از آن محلولی جهت استفاده به صورت حمام تقویت دهنده، برای کودکان مبتلا به نرمی استخوان یا خناریر و یا برای کسانی که از یک بیماری سخت برخاسته‌اند تهیه می‌کنند.

اسانس اوریکان، اثر التیام‌دهنده و ضد عفونی‌کننده دارد.

باید توجه داشت که مصرف زیاد از حد دم‌کرده اوریکان و یا دود کردن آن به صورت توتون، شدیداً قلب را تحریک می‌کند. اسانس آن نیز به همین صورت باید به مقادیر کم مورد استفاده‌های درمانی قرارگیرد.

صورت دارویی - دم‌کرده ۱۰ تا ۲۰ گرم سرشاخه گلدار گیاه به مقدار ۳ فنجان در روز

قبل از غذاهای ظهر و شب - خیسانده ۰ گرم گیاه در یک لیتر شراب قرمز (مدت خیساندن ۸ روز) و به مقدار یک لیوان کوچک به گنجایش ۷۰ سانتیمتر مکعب بعد از غذاهای ظهر و شب - گردگلهای خشک گیاه به مقدار ۲ تا ۳ گرم در روز - شمع گرم حاصل از نیمکوب سرشاخه گلدار گیاه - پماد ساخته شده از اسانس اوریکان، برای پانسمان و ضد عفونی کردن زخمها، جلوگیری از آلودگی و التیام آنها.

محل رویش - نواحی مختلف شمال ایران مانند لاهیجان، آسپینا و آستارا (فلور ایران).

این گیاه در بعضی کتب علمی نوعی با ظاهر پلی‌سرف ذکر گردیده و به جای آن دو گونه فرعی از آن به نام‌های Subsp. vulgare و Subsp. gracile (C. Koch.) Ietswaart در نواحی زیر ذکر گردیده است:

۱ - گونه فرعی اول در سازندران: جنوب چالوس، در ارتفاعات ۳۳ متری، آذر - بایجان: کالیبار در ۱۳۰۰ تا ۲۰۰۰ متری، کوه قره‌داع در ۱۸۰۰ متری، گردنه سلوک و دامنه‌های اهر.

۲ - گونه فرعی دوم در گیلان: آربوستان، دامنه‌های شمال ارومیه، کردستان: سریان (دژشاپور) در ۱۸۰۰ تا ۲۱۰۰ متری (Fl. Iranica N. 150).

از گونه‌های دیگر این گیاهان، که ارزش درمانی کمتری دارند و در ایران نیز یافت نمی‌شوند، انواع زیر قابل ذکر است:

Origanum hirtum Link. * ، **O. glandulosum** Desf. و همچنین **O. floribundum** Munby * ، دو نوع دارویی دیگر از این گیاهان اند که در ارتفاعات ۱۱۰۰ متری، الجزیره می‌رویند و دارای اسانسی سرکب از تیمول و کارواکرول، همراه با

ترکیبات دیگر می‌باشند. از مخلوط سرشاخه‌های گلدار این دو گیاه، شربت و عصاره روانی تهیه می‌شود که در رفع بیماریهای دستگاه تنفسی مخصوصاً سیاه‌سرفه از آنها استفاده می‌شود.

نام عربی گیاه اول **زوباع** (Zûbâ) است.

Zataria multiflora Boiss. گیاهی بوته مانند و دارای ساقه‌های متعدد، نازک، سخت و بسیار منشعب است. گل‌های آن، کاسه‌غشائی با دندان‌های مثلث شکل و حالت مجتمع با ظاهر مدور در کناره برگها دارد. اعضای مختلف آن به علت دارا بودن خواص درمانی شباهت انواع داروئی *Origanum*، غالباً به جای آنها مورد استفاده‌های درمانی قرار می‌گیرد. جام‌گل آن سفید رنگ است.

محل رویش - اصفهان. ۱ کیلومتری شمال نجف‌آباد در ۱۸۰ متری، ۲۷ کیلومتری جنوب اصفهان در ۱۷۰۰ متری، کلاه‌قازی (منطقه حفاظت شده): ۳۵ کیلومتری جنوب‌شرقی اصفهان، شاه‌کوه در ۲۶۰۰ متری، لرستان: شهبازان، خوزستان: ۶۰ کیلومتری شمال شرقی دزفول در ۶۰۰ متری، فارس: فیروزآباد، کوه سیوند، کوه خورموج، کرمان: بین کرمان و زرنده، علی‌آباد به سمت گاوکشی، ۲۰ - ۳۰ کیلومتری مشرق حاجی‌آباد در ۱۶۰۰ متری، گوهره در شمال بندرعباس (در ۱۲۰۰ متری)، کوه‌های گنو، آبگرم در ۲۰۰ متری، لار: ۱۵ کیلومتری شمال غربی فورگ در ۱۰۰۰ تا ۱۴۰۰ متری، بین جهرم و منصورآباد، بلوچستان: ۱۰ کیلومتری خاش به ایرانشهر در ۱۴۵۰ متری، نزدیک بازنان، مکران: ۱۶ کیلومتری جنوب شرقی تنگ‌سرخ در ۱۰۰۰ متری، خراسان: گردو در ۷۰ کیلومتری جنوب ازبگو، یزد، ۱۵ کیلومتری مغرب چاه سلک، بین جندق و یزد.

برای این گیاه اسامی مختلف **آفشن**، **آبشن شیراز**، **آویشم** (Avisham) و **آویشن** ذکر شده است (F. de l' Iran - Vol - IV p. 578).

* *Salvia officinalis* L.

S. grandiflora Ten. ، *S. argentea* Hort.

فرانسه: *Herbe sacrée* ، *Sauge officinale* ، *Grande - Sauge*، *Sauge* ؛

انگلیسی: *Garden - Sage* ، *Common - Sage* ، *Great - Sage* ، *Sage* ؛

آلمانی: *Gebräuchliche Salbei* ، *Edelsalbei* ، *Grosse Salbei* ، *Salbei* ؛

ایتالیائی: *S. comune* ، *Salvia maggiore* ، *Salvia domestica* ، *Salvia* ؛

عربی: *سرمیه*، *شلبیه* (Shalbiyah) ، *اسفاس* (Asfâqs)

گیاهی است پرشاخه، به ارتفاع ۳۰ تا ۶۰ سانتیمتر و دارای ظاهر پرپشت که

به حالت خودرو در ساکن خشک یا سنگلاخی و دانه‌های بایر غالب نواحی آسیا و شمال آفریقا می‌روید. به علت زیبایی خاصی نیز که دارد در باغچه‌ها کاشته می‌شود. از مشخصات آن این است که ریشه‌ای به رنگ مایل به قهوه‌ای و ساقه‌های متعدد، منشعب، چهارگوش و پوشیده از کرک دارد. برگهای آن متقابل، به رنگ سبز روشن (به علت دارا بودن تارهای کوتاه و سفید رنگ)، ضخیم و دارای شبکه‌ای از رگبرگهاست. این رگبرگها در سطح تحتانی پهنک-

برگ، به وضع برجسته با ظاهری کاملاً مشخص جلوه می‌کنند. در طول ساقه گیاه دونوع برگ مشاهده می‌گردد یکی بیضوی نوک تیز، دنداندار و دارای دمبرگ دراز که در قاعده ساقه واقع اند و دیگری برگهای کوچک، نوک نیز ولی عاری از دمبرگ که در قسمت‌های فوقانی شاخه‌ها مشاهده می‌گردند. شاخه‌های فوقانی گیاه نیز در هر سال مرتباً از ناحیه بالا خشک می‌گردد بطوری که منحصراً شاخه‌های پایین باقی می‌ماند.

گل‌های این گیاه که رنگ آبی مایل به بنفش (بندرت سفید) دارد و در فاصله ماههای خرداد و تیر ظاهر می‌شود، به صورت دسته‌های ۳ تا ۴ تائی در طول قسمت‌های انتهائی ساقه پدید می‌آید. هر گل آن دارای کاسه‌ای مرکب از ۲ لب (لب فوقانی دارای ۳ دندان) و جاسی لوله‌ای شکل و دارای دو لب کاملاً مشخص و یک حلقه از تار در ناحیه قاعده آن است.

ش ۱۳ - *Salvia officinalis*:
سرشاخه گلدار (اندازه طبیعی)

درون جام‌گل آن منحصراً ۲ پرچم با میله کوتاه و منتهی به بساک زایا جای دارد. میوه‌اش چها فندقه‌ای و محصور در کاسه‌گل است.

در بین پایه‌های این گیاه، برخی انواع غیر طبیعی می‌توان یافت مانند آنکه بعضی از آنها مسکن است دارای برگهایی با پهنک بریدگی دار و یا گل‌آذین مرکب از گل‌های رشد نیافته باشند.

گل‌های آن نوش فراوان و معطر تولید می‌کند بطوری که زنبور عسل با استفاده از آن، عسل بسیار مطبوع فراهم می‌آورد .

قسمت مورد استفاده این گیاه، برگها و حتی سرشاخه‌های گلدار آن است که در بهار یا پاییز چیده می‌شود. با بررسی‌هایی که بعمل آمد مشخص گردید که نوع وحشی این گیاه که از نواحی خشک به دست آید، بر انواع دیگر برتری دارد.

اختصاصات تشریحی - پهنک برگ این گیاه در برش عرضی، مشخصات تشریحی زیر را نشان می‌دهد:

۱ - بشره مرکب از سلولهای منظم و کوتینی شده که در آن، تارهایی بر دو نوع غیر-ترشچی و ترشچی دیده می‌شود .

الف - تارهای غیر ترشچی آن، عموماً مرکب از یک ردیف سلول باریک و نوک‌تیز، و دارای طولی درازتر از تارهای ترشچی می‌باشند .

ب : تارهای ترشچی که به دو صورت فاقد پایه و یا دارای آند و مشخصات متفاوت زیر را دارند :

انواع پایه دار این تارها، رأس ستهی به یک سلول ترشچی دارند ولی در انواع فاقد پایه، ناحیه رأس از ۸ سلول تشکیل می‌یابد.

۲ - پارانشیم برگ در سطح فوقانی، نرده‌ای است و از ۳ ردیف سلول که مجموعاً نصف ضخامت پهنک برگ را دارا می‌باشد، تشکیل می‌یابد. در بشره تحتانی برگ، روزنه‌هایی با ۲ سلول ضمیمه دیده می‌شود .

ترکیبات شیمیائی - برگ این گیاه دارای اسانس، تانن و یک ماده تلخ است. اسانس آن که معمولاً از نوع وحشی گیاه تهیه می‌گردد، مایعی به رنگ زرد یا زرد مایل به سبز و دارای بوی مخصوص است. وزن مخصوص آن نیز در گریب ۱۵ درجه بین ۰.۹۱۱ و ۰.۹۲۵ می‌باشد. این اسانس که در ۱ تا ۳ قسمت الکل ۸۰ درجه حل می‌شود، دارای معادل ۵۰ درصد از نوعی ستن به نام **تویون** Thuyone است که به اسامی **سالویول** Salviol، **سالویون** Salvion و **سالوون** Salvon نیز نامیده شده مشابه **تاناستون** Tanaceton تشخیص داده شده است. بعلاوه این اسانس دارای پینن، سینئول و بورنئول راست و چپ می‌باشد. اسانس مذکور باید در شیشه‌های کاملاً مسدود به حالت مملو، در جای سرد و دور از نور نگهداری شود. از این اسانس، جهت معطر ساختن بعضی اغذیه استفاده بعمل می‌آید (F. Chem. Codex).

تاریخچه - استفاده درمانی از این گیاه به زمانهای خیلی قدیم نسبت داده می‌شود. در قرون وسطی مردم آنرا داروی همه دردها می‌دانستند. اسانس‌گیری از این گیاه نیز در قرون ۱۵ و ۱۶ میلادی بین مردم معمول بوده است. طرفداران مکتب سالرن (Salerne) برای آن اثرات درمانی شگفت انگیز قائل بوده‌اند.

خواص درمانی - این گیاه با ارزش‌ترین نوع دارویی تیره نعناع و دارای اختصاصات درمانی مهم با اثر قاطع است. برگ آن به علت دارا بودن اسانس، دارای اثر نیرو دهنده و به مناسبت واجد بودن تانن، مقوی است. بعلاوه دارای خاصیت تسهیل کننده عمل هضم، مدر، ضد تشنج، تب‌بر، ضد عفونی کننده، کم‌کننده مقدار قند خون و قاعده‌آور می‌باشد. اثر رفع عرق شبانه نیز دارا می‌باشد. در استعمال خارج از آن جهت التیام و ضد عفونی کردن زخمها و جراحات استفاده بعمل می‌آید.

مصرف فرآورده‌های این گیاه موجب فعال شدن اعمال گردش خون و پوست بدن می‌گردد بعلاوه بر روی دستگاه هضم تأثیر مفید می‌نماید.

اطبای قدیم مانند Clazin و پزشکان معاصر مانند Dr. H. Leclerc آنرا در رفع ضعف مغرط منشاء عصبی، ضعف اعصاب، خستگی عمومی، سرگیجه‌های عصبی، لرزش اندامها و فلج مؤثر تشخیص داده‌اند ضمناً چون اثر مقوی و مقوی قلب دارد مصرف آن موجب می‌گردد که عمل هضم تسهیل یابد، معده و روده فعال‌تر عمل نماید، استفراغهای تشنج‌آور، آرام شود و اسهالهای ساده ولی مقاوم درمان پذیرد .

در موارد خونروپها (اگر منعی برای بیمار نداشته باشد) و ترشحات مهبلی ناشی از ضعف، مصرف آن موجب جلوگیری از خونروی و ترشحات می‌شود بعلاوه سرفه‌های مزمن قطع و ترشح شیر، در مواقع از شیر گرفتن کودک، متوقف می‌گردد.

مصرف فرآورده‌های این گیاه، در بیماریهای تفرس (G. atonique)، رماتیسم‌های مزمن، سردردهای یکطرفه، سردردهای منشأ عصبی یا ناشی از سوء هضم، آب آوردن و خیز اعضا، اثر مفید ظاهر می‌کند. دم کرده آن به مقدار ۵ تا ۴ قاشق، در رفع عرق شبانه و عرق ناشی از ضعف که معمولاً به بیمارارن مبتلا به تبهای قطع نشدنی دست می‌دهد، اثر معالج دارد.

فرآورده‌های این گیاه، بطوری که بررسی گردیده، در موارد تأخیر قاعدگی و سختی وقوع آن، موجب باز شدن قاعدگی می‌شود بعلاوه سبب می‌گردد که مقدار دفع ماهیانه، زمان وقوع و مدت ادامه آن، به حالت طبیعی برگردد و درد و ناراحتی نیز همراه نداشته باشد ضمناً با مصرف آن، ترشحات مهبلی (Leucorrhée) و اختلالات زمان یائسگی از بین می‌رود .

بررسی‌های جدید دانشمندی به نام Ferrannini که در سال ۱۹۳۸ صورت گرفت، نشان داد که با مصرف جوشانده ۱ گرم گیاه در یک دسی لیتر شراب، مقدار قند خون به سرعت کاهش حاصل می‌کند.

در استعمال خارج، برگ و سرشاخه گلدار گیاه اثر ضد عفونی کننده دارد. بعلاوه بهترین داروی موضعی جهت حفاظت و جلوگیری زخمها و جراحات از آلودگی‌ها می‌باشد. اثر التیام دهنده آن نیز قوی است.

به کار بردن دم کرده گیاه به صورت حمام دهان یا غرغره، باعث از بین رفتن آلودگیهای مخاط دهان، درمان آفت (Aphthe) و پرخونی لثه‌ها، ناشی از کمبود ویتامین C در بدن می‌شود بعلاوه التهاب و ورم لوزه را کم می‌کند.

دم کرده سرشاخه گلدار گیاه در شراب، به صورت لوسیون گرم اگر بر روی عضو اثر داده شود. در رفع ورم مفاصل ناشی از دررفتگی‌ها، خیز اندامها، سرمازدگیها، کوبیدگیها، جراحات و زخمها، مخصوصاً اولسرهاى دیر علاج سرزانو، اثر معالج دارد. حمام جوشانده گیاه در رفع فلج اعضاء و نرمی استخوان مفید واقع می‌گردد.

اگر تنطور برگ گیاه به نسبت مساوی با روم (Rhum)، مخلوط گردیده به پوست سرمالیده شود باعث رشد سوی سر می‌شود.

صور داروئی - دم کرده ۱۰ تا ۳ گرم برگ گیاه در یک لیتر آب به مقدار یک فنجان بعد از غذا به عنوان مقوی و مقوی معده ولی یک فنجان قبل از خوابیدن جهت رفع عرق شبانه و ضعف اعصاب - دم کرده ۸ گرم گیاه در یک لیتر شراب (با افزودن کمی قند) به مقدار یک قاشق سوپخوری بین هر دو غذا (جمعاً ۳ قاشق در روز) به عنوان مقوی و منظم کننده جریان گردش خون و ۶ تا ۴ قاشق در سوق خواب جهت رفع عرق شبانه - لیکور مقوی که از خیساندن ۳ گرم برگ گیاه به مدت ۸ روز در نیم لیتر عرق به دست می‌آید برای مصرف با قاشق در سوق سرما خوردگی و درد پهلو - تنطور حاصل از خیساندن ۱۰ تا ۱۵ گرم برگ خشک در ۱۰ برابر آن الکل، به مقدار ۱۰ تا ۲۰ قطره در روز.

در استعمال خارج، پماد آن که از ۳ گرم گیاه خشک، ۳ گرم عشفه، ۲۰ گرم پیه خوک و ۵ گرم سوم زنبور عسل تهیه می‌گردد جهت تأثیر دادن بر روی اواسرها (Jobert) و شراب ۱۰ تا ۶ در هزار به عنوان التیام دهنده به کار می‌رود. پس از شیرین کردن این شراب می‌توان به مقدار درمانی، از آن جهت رفع اسهال (مخلوط با شربت به) نیز استفاده کرد.

فرآورده‌های این گیاه با اصلاح آهن ناسازگاری دارد.

برگ این گیاه، در فرمول الکلاتور و ولنرر وارد می‌شود. اسانس آن بسیار سمی است و نباید برای مصارف درمانی به کار رود.

از مصارف دیگر این گیاه آن است که از آن نوعی نوشابه مانند چای تهیه می‌شود و از برگ خشک آن مانند توتون، استفاده می‌گردد. در بعضی نواحی نیز آنرا جهت معطر ساختن سرکه، راگو، گوشت شکار، سس (Sauce) و غیره به کار می‌برند. اسانس این گیاه در فرمول ترکیبات حشره کش وارد می‌شود و در عطرسازی مورد مصرف قرار می‌گیرد.

در بعضی کتب برای آن و S. arvensis؟ نام فارسی **سریم گلی** ذکر شده است.

در بعضی موسسات برای تهیه اسانس و ساختن فرآورده‌های داروئی و بهداشتی، اقدام به پرورش آن می‌شود.

Salvia Sclarea L.

S. haematodes Scop. ، S. bracteata Sims.

فرانسه : Orvale ، Toute bonne ، Sclarée ، Saugé Sclarée

انگلیسی: Fetid Clary - sage ، Orval ، Clary ، Clary - sage

آلمانی : Muskatsalvei ، Muskateller Salbei ، Muskat - Salbei

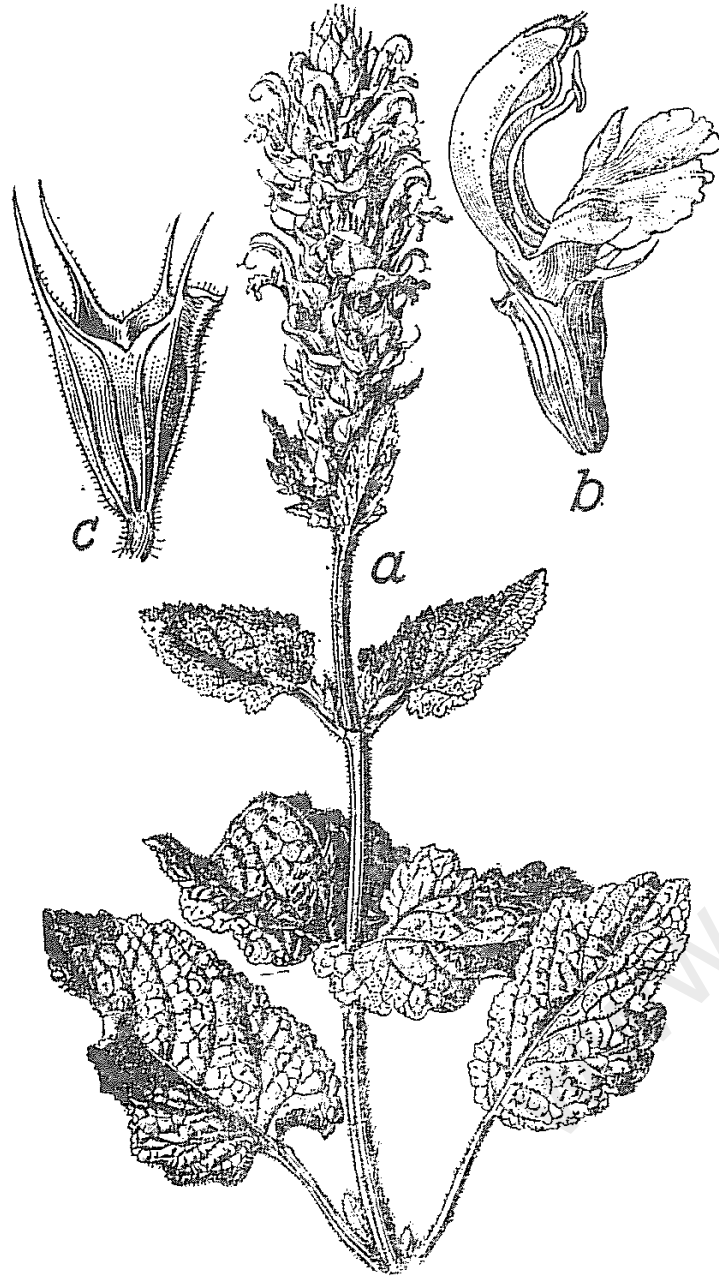
ایتالیائی: Erba moscadella ، Sclarea ، T. buona ، Tutta sana

عربی : کف‌الدب (Kaff ed dubb) ، سریمیه کبیره

گیاهی است دو ساله یا پایا، بسیار معطر و دارای ساقه‌ای به ارتفاع ۱۰ سانتیمتر تا یک متر و حتی بیشتر که در کنار جاده‌ها، پای دیوارها، سواحل خشک و دامنه‌های سنگلاخی غالب نواحی اروپا، جنوب غربی و مرکزی آسیا و شمال افریقا می‌روید بعلاوه در امریکای شمالی و آرژانتین نیز به حالت بومی درآمده است و چون ظاهری بسیار زیبا دارد، غالباً نیز پرورش می‌یابد.

از اختصاصات آن این است که برگهای متقابل گیاه، دمبرگ مشخص دارد و پهنک بزرگ آن، دارای ظاهر بیضوی و کناره‌های مختوم به دندان‌های ناساوی است. گلپهائی بزرگ معطر، مجتمع در طول انشعابات انتهائی ساقه، به رنگ صورتی یا سفید مایل به بنفش دارد. در قاعده گلپهائی آن نیز، یک براکته قلبی شکل نازک دیده می‌شود که بزرگتر از کاسه گل است. میوه‌اش مرکب از ۲ فندقه، به رنگ قهوه‌ای با تزئینات سربر مانند (رگه دار)، صاف و شفاف است.

قسمت مورد استفاده این گیاه، برگ و سرشاخه‌های گادار آن است.

ش ۱۴ - *Salvia Sclarea* : سرشاخه‌گذار (۱۵ برابر طبیعی)
b = جام c = کلاه (Hegi)

ترکیبات شیمیائی - سرشاخه‌گذار گیاه دارای تانن، سواد رزینی، یک ماده تلخ و همچنین اسانسی به مقدار ۱.۰ ر. تا ۵.۰ درصد است.

اسانس مذکور که از سرشاخه‌های گلدار گیاه بر اثر تقطیر با بخار آب به دست می‌آید، به نام *Clary sage oil* یا *Clary oil* و یا *Oil of Muscatel* موسوم است. رنگ زرد و بوی مشخص دارد. وزن مخصوص آن در گرمای ۱۵ درجه بین ۰.۸۹۷ و ۰.۹۱۱ است. سواد اصلی تشکیل دهنده آن **اسکلارئول** (sclareol) (به مقدار ۴۲ درصد)، لینالول، **سدرن** cedrene، استات لینالیل و یک ماده قابل تبلور است که بنظر می‌رسد، اثر سمی داشته باشد (Janot در ۱۹۳۲). این اسانس در روغن‌های ثابت و روغن‌های معدنی تا ۳ برابر حجم خود حل می‌شود و اگر رقیق تر گردد، حالت کدر پیدا می‌کند. در پروپیل گلیکول غیر محلول است (۱).

خواص درمانی - برگ‌های این گیاه سابقاً شهرت درمانی زیاد داشته، از آن به عنوان نیرو دهنده و ضد تشنج (در سیاه سرفه) استفاده بعمل می‌آمده است. سرشاخه‌گذار و خشک شده آن از نظر معطر ساختن و خوش طعم ساختن شراب‌های طبی، مورد توجه است. دارای اثر رفع عرق شبانه بیماران، قاعده آور و ضد عفونی کننده نیز می‌باشد.

Dr. H. Leclerc، مصرف آنرا در موارد تأخیر حالت قاعدگی و سختی وقوع آن که غالباً با درد همراه است و همچنین در ضعف عمل دستگاه هضم توصیه نموده است. شیره تازه و گرد برگ خشک شده آن، سابقاً به صورت بالاکشیدن از بینی و استنشام، جهت رفع سردردهای یکطرفه و صرع به کار می‌رفته است. شیره گیاه اثر مخدر نیز دارد.

الکلاتور آن در رفع نفخ و احساس چنگ زدگی در معده اثر معالج دارد. بعلاوه دم کرده آن اگر به صورت تزریقی، وارد دستگاه تناسلی گردد، در تسکین و رفع دردهای رحمی اثر مفید ظاهر می‌سازد.

۱ - اسانس‌ها، به نام‌های مختلف مانند روغن‌های فرار (Huiles volatiles)، H. essentielles (ناسگذاری کدکس ۱۹۷۲ کشور فرانسه) و غیره در کتب علمی آمده است. روغن‌ها نیز به نام‌های روغن‌های ثابت H. fixes، روغن‌های چرب و غیره نامیده شده‌اند.

اسانس‌ها، سواد فرار و معطری می‌باشند که غالب آنها از اعضای گیاهان بر اثر تقطیر با بخار آب به دست می‌آیند. اگر قطره‌ای اسانس بر روی یک صفحه کاغذ چکانده شود، لکه‌ای ایجاد می‌گردد که تحت اثر گرما از بین می‌رود (عنت ناسگذاری به نام روغن فرار) ولی لکه روغن‌ها بر روی کاغذ، با حرارت دادن از بین نمی‌رود (عنت ناسگذاری به نام روغن ثابت).

اسانس این گیاه، در عطر سازی و تهیه ادوکلنی مورد استفاده قرار می‌گیرد. بعلاوه به مصارف معطر ساختن اغذیه می‌رسد. ضمناً در ردیف بهترین نوع اسانس جهت معطر ساختن فرآورده‌های بهداشتی جای دارد.

صورت داروئی - از برگ و سرشاخه‌کندار این گیاه به صورتی که برای گیاه قبلی ذکر شده، می‌توان استفاده‌های درسانی بعمل آورد با این اختلاف که مقدار آن باید زیادتر از گیاه قبلی به کار رود.

محل رویش - اطراف تهران، ونک، سزاع کرج، قلعهک در ارتفاعات ۱۶۶۰ تا ۲۰۰۰ متری، نواحی مختلف البرز، رنه (دساوند در ۲۰۰ متری)، گچسار در ارتفاعات ۲۲۰۰ متری، ۷ کیلومتری شمال پلور، بین رودهن و دلیچای، قزوین، سمنان - دامغان، کوه‌نرزه، شهیرزاد در ۲۲۰۰ متری، شاهرود - بسطام، کاشان، قمصر. نواحی شمال ایران، گیلان: رودبار نزدیک بره سر در ۱۰۰۰ متری، مازندران: کلاردشت، رودبارک در ۱۶۰۰ - ۱۹۵۰ متری، گرگان: آلمه، مشرق تنگ راه در ۹۵۰ متری، آذربایجان: دشت مرغان، بین کالیبار و اهر در ۱۶۰۰ متری، کوه‌گرمه‌دوز، ۳۵۰ کیلومتری اشنویه در ۱۶۰۰ متری، قاسملو در ۱۶۰۰ متری، ۴۵ کیلومتری سردشت به سمت پیران‌شهر، اصفهان: تنگ‌درزان، خونسار، لرستان: ۵ کیلومتری مشرق خرم‌آباد در ۱۲۰۰ متری، فارس: کوه دینار، بالای ارتفاعات سی‌سخت در ۲۴۰۰ - ۳۴۰۰ متری، گردنه بیجار، کرمان: کوه هزار (وهزاران)، رابور در ۲۶۰۰ متری، خراسان: کوه بینالود در ۱۹۰۰ تا ۲۳۰۰ متری.

گونه‌های مفید دیگر *Salvia* ها به شرح زیر است:

***Salvia Verbenaca* L.**، گیاهی پایا، دارای گل‌هایی به رنگ بنفش مایل به آبی یا آبی روشن و یا گلی است. برگ آن اثر نیرو دهنده و مقوی دارد و ضمناً آن در طب عوام به مصارفی شبیه *S. officinalis* می‌رسد.

از لعاب دانه این گیاه در طب عوام برای رفع درد چشم، استفاده بعمل می‌آید. وجود این گیاه در گروس و نواحی سرحدی ایران و عراق، دره بازوفت، مازندران و اطراف بهشهر با تردید ذکر شده است.

***S. aegyptiaca* L.**، گیاهی پرشاخه، کم‌برگ، دارای اعضای نیمه چوبی و به ارتفاع ۱۰ - ۲۰ سانتیمتر است. برگ‌های باریک و دراز و گل‌هایی به رنگ مایل به سفید و مجتمع به صورت خوشه‌های بلند دارد. دانه‌اش جهت درمان اسهال‌های ساده، رفع التهاب و ترشح چرکین مجرای دفع ادرار در سوزاک و معالجه بواسیر مصرف دارد.

محل رویش - نارس: بوشهر، چشمه‌گورگدی در جنوب شرقی براجان، جزیره خارک، لارستان: کنگان، میناب، ۷۰ کیلومتری مشرق لاره، بین کهورستان و لار در ۲۰۰ متری، کوه‌های گنو، آبگرم گنو، شمال بندرعباس، ۱۰ کیلومتری بندر خمیر، جزایر Henqam، قیس، هرمز، قشم و لاوان، حاجی‌آباد در نزدیکی طارم، کوه سورمه در ۴۰۰ متری، بین بازنان و بمپور در ۹۰۰ متری، بلوچستان، سکران، تنگه سرحد، ۲۰ کیلومتری جنوب سرباز، ییابان، بشاگرد: جغدان.

***S. Aethiopsis* L.**، ساقه‌ای به ارتفاع ۳ تا ۶۵ سانتیمتر و برگ‌هایی پهن، بیضوی، خشن و گل‌هایی به رنگ تقریباً سفید دارد. دارای اثر بادشکن و نیرو دهنده می‌باشد. ریشه و بطور کلی همه قسمت‌های گیاه سابقاً جهت رفع اخلاط خونی و بیماری‌های سینه مصرف داشته است. این گیاه در گیلان: اسیپلی بیلاق، مازندران: هزارجریب، فولادسجله، خونسار، کوه‌گرو (نهایند)، آذربایجان: بین اردبیل و آستارا، ارتفاعات شکین‌شهر، نزدیک تبریز، خلخال (هروآباد)، اهر، بین اهر و کالیبار، خراسان: بین بجنورد و مراوتپه، تهران: شهرستانک می‌روید.

نام عربی آن **اتیوفیس** (*Athyofis*) است.

***S. spinosa* L.** که در آذربایجان، نبریز، اصفهان، جنوب غربی ایران: بوشهر، اهواز، بویراحمدی، بلوچستان، همدان، بین مشهد و سرخس، سزدوران، جنوب بشرویه، بین گناباد و بجنستان، اطراف تهران، جاجرود، بین تیران و جاجرود، ورامین، دوشان‌تپه، قزوین، بین سنجیل و رشت، کوه‌نمر، کرج، کوه‌دشته، شاهرود - بسطام، ۷۰ کیلومتری مشرق شاهرود در خوش-بیلاق (ارتفاعات ۲۱۰۰ متری) می‌روید، دارای اسانسی با مشخصات اسانس *S. Sclarea* است. ***S. viridis* L.**، ساقه‌ای به ارتفاع ۲ تا ۴ سانتیمتر و گل‌هایی به رنگ گلی یا مایل به بنفش دارد. دانه‌اش پس از خیس شدن، لعاب فراوان می‌دهد. زنبور عسل بدان علاقه فراوان دارد.

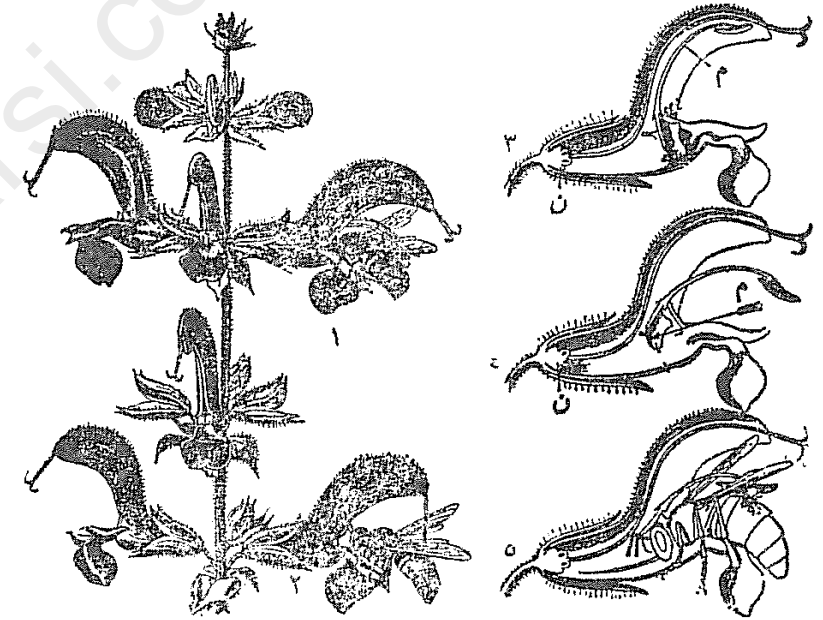
اختصاصات درمانی آن شبیه گونه اصلی است ولی بیشتر به عنوان نیرو دهنده و مقوی - معده مورد استفاده قرار می‌گیرد.

این گیاه در گرگان، بین نوده و گرگان، نزدیک بهشهر، گنبد کاووس، سینودشت در ۱۲۰ متری، تنگ‌راه در ۵۸۰ متری، اتراک، ۳۵ کیلومتری مشرق گرگان، اطراف تیران، هزاربند (در ۲۵۰ متری)، البرز، هرزویل، مازندران: چالوس، گیلان: نزدیک اسیپلی، بین رشت و قزوین، رستم‌آباد، رودبار، پاچنار، اطراف دره ملاحلی، فارس: شیراز، بوشهر، خراسان: تپه‌سراوه و بوشهر، آذربایجان: دشت مرغان، خدسه: کوه انگوران می‌روید.

از قسمت‌های هوایی *Salvia hypoleuca* Benth. که در گردنه کوچک واقع در نواحی شمالی تهران می‌روید، دو سس‌ترترین جدید (Sesterterpenes)، با اسکلت‌های کربنی ناشناخته به نام‌های: *Salvileucolide methyl ester* و *Salvileucolide -6-23-lactone* مشخص گردید (1).

توضیح آنکه سس‌ترترین‌ها از ترکیبات کمیاب می‌باشند.

از همین گیاه در فراکسیون‌های پلاتر، هفت سس‌ترترین جدید دیگر که ازمشتقات

ش ۱۰ - *Salvia pratensis*: ۱ و ۲ - سرشاخه گلدار (به اندازه طبیعی)

۳ تا ۵ - نمایش حرکات پرچم و مادگی در موقع دخول و خروج حشره از نعل

سس‌ترترین‌های فوق بودند استخراج و تعیین ساختمان ملکولی شد. علاوه بر این، یک سس‌ترترین دیگر با پیکرکربنی جدید به نام *Salvileucolidone* استخراج گردید (2).

1 - Abdolhossein Rustaiyan, phytochemistry, Vol. 21, No. 7, 1812-1813 (1982).

2 - A. Rustaiyan et al., phytochemistry Vol. 27, 1767 (1988).

از قسمت‌های هوایی *Salvia syriaca* L. نیز یک سس‌ترترین جدید و نسبتاً پلار با ۶ گروه هیدروکسی به نام *Salvisyriacolide* استخراج شد (1).

اختصاصات درمانی گیاه اخیر در مراحل آزمایش‌های مختلف درمانی قرار دارد.

S. cabulica Benth. *، گیاهی پرشاخه، دارای ساقه‌های چوبی و برگ‌های کوچک قلبی شکل، تخم‌مرغی - کلیوی با کناره موجدار است. گل‌های مجتمع به تعداد کم در قسمت‌های انتهایی ساقه دارد. در افغانستان و پاکستان می‌روید و وجود آن در نواحی جنوبی ایران مانند بلوچستان مورد تردید است. از آن، جهت رفع سرماخوردگی و به عنوان نوب‌بر استفاده درمانی بعمل می‌آید.

S. partensis L. * گیاهی پایا و دارای ساقه‌ای به ارتفاع ۵ تا ۸۰ سانتیمتر است. گل‌هایی به رنگ آبی مایل به بنفش (بندرت سفید رنگ) دارد. مورد استفاده زنبور عسل نیز قرار می‌گیرد.

برگ و سرشاخه‌های گلدار آن در طب عوام به مصارفی شبیه *S. officinalis* می‌رسد. ولی بیشتر به عنوان نیرودهند از آن استفاده بعمل می‌آید.

این گیاه در غالب نواحی اروپا و جنوب آسیا می‌روید. در ایران دیده نشده است.

S. multiorhiza Bunge *، گیاهی علفی، یکساله، به ارتفاع ۴۰ - ۸۰ سانتیمتر و دارای برگ‌های ساده، مدور در قاعده، نوک تیز و گل‌های مجتمع به تعداد ۵ - ۱۰ تایی، به رنگ آبی یا صورتی است. ریشه‌اش طعمی تلخ و قابض دارد و به مصارف درمانی می‌رسد. در چین، منچوری و ژاپن می‌روید.

از ریشه‌اش به عنوان مقوی استفاده می‌شود. علاوه بر موارد قطع حالت قاعدگی یا خونروی در فواصل قاعدگی، درمان دردهای معدی، رفع التهاب سینه و پستان، به مقدار ۵ - ۱۰ گرم در روز مصرف می‌شود.

S. sylvestris L. *، گیاهی علفی و دارای ساقه‌ای به ارتفاع ۳۰ تا ۸۰ سانتیمتر است. گل‌هایی به رنگ آبی مایل به بنفش دارد و از آن به علت دارا بودن اثر نیرودهنده و مقوی - معده استفاده درمانی بعمل می‌آید.

این گیاه در منطقه وسیعی از مدیترانه و نواحی مرکزی اروپا پراکندگی دارد ولی در ایران دیده نشده است.

نام عربی آن، *سریجه بری*، *قویسه* (Qūwisah) است.

1 - A. Rustaiyan et al., phytochemistry Vol. 26, 3078 (1987).

S. hispanica L.* ، در مکزیک ، در ناحیه‌ای به نام Cordova می‌روید و دانه‌اش تحت نام Chilo مورد استفاده قرار می‌گیرد و از آن نوشابه‌های مفرح تهیه می‌کنند بعلاوه نوعی ماده روغنی خشک‌شونده از دانه استخراج می‌شود که به مصارف نقاشی می‌رسد (دورول ۱۹۸۴). دانه این گیاه به تناسب مشخصات محل رویش و منشاء پرورش آن ، دارای معادل ۳ تا ۳۶ درصد ماده روغنی است. این روغن، حالت روان، رنگ زرد روشن و وزن مخصوصی معادل ۰.۹۳۶ در گرمای ۲۰ درجه دارد .

اسیدهای چرب اشباع شده این روغن معادل ۸ تا ۹ درصد است که ۲/۳ آنرا اسید پالمیتیک و ۱/۳ بقیه را اسید استئاریک تشکیل می‌دهد بعلاوه دارای مقدار بسیار جزئی از اسیدهای میریستیک و آراشیدیک است . اسیدهای چرب اشباع نشده آن کمی بیشتر از ۰.۹ درصد مقدار کلی روغن است و ۴ تا ۹ درصد آنرا اسید لینولئیک ، ۳ تا ۴ درصد آنرا اسید لینولنیک و مقدار کم آنرا اسید اولئیک تشکیل می‌دهد.

روغن مذکور، حالت خشک‌شونده قوی دارد. در ۱۰ - درجه، انجماد پیدا می‌کند. از دانه‌های گیاه پس از روغن‌کشی تفاله‌ای به دست می‌آید که دارای معادل ۳۳ درصد از پروتئین‌ها است (Mensier, P. H.).

Rosmarinus officinalis L,

R. latifolius Mill. ، *R. flexuosus* Jord.

فرانسسه : Herbe aux couronnes ، Rose marine ، Romarin ،

انگلیسی: Rosemary ، آلمانی : Anthoskraut ، Echter Rosmarin ،

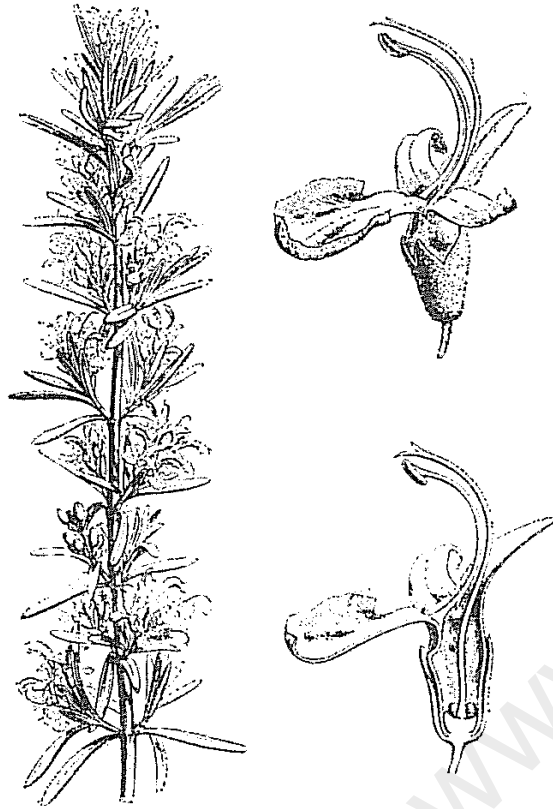
ایتالیایی: Gusmarino ، Rosa marina ، Tresmarino ، Romrino ،

عربی : اکلیل‌الجبیل ، حصابان (Hhassâ lubân) ، حصابان‌اکسیر

گیاهی است پایه بسیار معطر و دارای ساقه‌های چوبی به ارتفاع ۰.۵ سانتیمتر الی یک‌متر که به حالت خودرو در منطقه مدیترانه مخصوصاً نواحی ساحلی آن تا آسیای صغیر می‌روید بعلاوه چون دارای برگهای سبز دائمی است و زیبایی خاص و بوئی مطبوع دارد از این جهت در غالب نواحی پرورش می‌یابد. از مشخصات آن این است که برگهای متقابل باکناره برگشته ، باریک و دراز ، نوک تیز و نسبتاً خشن دارد. سطح فوقانی پهنک برگ آن نیز به علت فاقد بودن تار ، به رنگ سبز ولی سطح تحتانی آن ، بر اثر پوشیده بودن از کرک به رنگ تقریباً سفید است. گل‌های آن که در ماعهای اردیبهشت و خرداد، در کناره برگها ظاهر می‌گردد، رنگ آبی روشن (بندرت سفید) دارد و در قسمت داخلی آن ، لکه کوچک و بنفش رنگ

دیده می‌شود. درون جام‌گل ، منحصرأ دو پرچم جای دارد. بیوه‌اش چهار فندقه‌ای و به رنگ قهوه‌ای است.

گل‌های آن نوش فراوان با بوی قوی ولی مطبوع فراهم می‌آورد بطوری که عسل حاصل از آن، بوی معطر مخصوص دارد و به خوبی شناخته می‌شود .

ش ۱۶ - *Rosmarinus officinalis* : سرشاخه گلدار به (اندازه طبیعی)، گل و برش قائم آن (Bail.)

برک و سرشاخه‌های گلدار گیاه دارای مصارف داروئی است ولی اگر منظور تهیه اسانس از آن باشد باید گیاه گلدار و یا برگ‌های خشک آنرا مورد استفاده قرار داد.

برگ رومارن، دارای بو و طعم مخصوص، معطر و کمی تند است.

ترکیبات شیمیائی - رومارن دارای تانن، یک ماده تلخ و اسانس است. اسانس آن که به تناسب محل رویش، ترکیب شیمیائی متغیر دارد، از سرشاخه گلدار و یا برگ خشک شده گیاه، به وسیله تقطیر با بخار آب به دست می آید.

اسانس رومارن Essence de Romarin، اگر از برگهای خشک گیاه تهیه گردد، مقدار آن به ۲ درصد می رسد در صورتی که مقدار اسانس حاصل از برگهای گیاه، از ۴٫۵ درصد تجاوز نمی نماید.

اسانس رومارن، بوئی معطر و مطبوع دارد. در حالت تازه عاری از رنگ و یا به رنگ مایل به زرد می باشد ولی بر اثر کهنه شدن، بمرور به رنگ مایل به قهوه ای درآمده کمی غلظت حاصل می کند. وزن مخصوص اسانس رومارن در گرمای ۲۰ درجه بین ۰٫۸۹۴ و ۰٫۹۱۲ ر. است. اسانس رومارن سرکب از بورتول راست و چپ به مقدار ۱۰ درصد، استات ایزوبورنیل Acet. isobornyle به مقدار ۰٫۵ درصد، کامفر راست و چپ به مقدار ۲ تا ۰٫۵ درصد، کامفن، پینن راست و چپ و به مقدار کم از سینئول است.

در بازرگانی، اسانس رومارن کشورهای مختلف مانند کشور فرانسه، اسپانیا، دالماسی، کرس، ساردنی، سیچام و غیره وجود دارد که هر یک دارای مشخصات علیحده می باشند. در دالماسی مخصوصاً جزایر Lesia و Lisa و Silta، چون وسعت های پهناوری، از این گیاه پوشیده می باشد، از این جهت اسانس رومارن به مقدار فراوان از آنجا تهیه می شود. اسانس سیچام و کشور فرانسه، بوئی ملایم دارد و انحراف پلاریتری آنها، ۱۰ تا ۱۰۰ درجه است. اسانس اسپانیا، ارزش کمتری دارد ولی اسانس کرس و ساردنی، از نوع بسیار مرغوب به حساب می آید.

اسانس رومارن در آب غیر محلول است ولی در ۱۰ برابر حجم خود الکل ۸۰ درجه حل می شود و اگر در نصف حجم خود، الکل ۹۰ درجه حل گردد، نباید محلول کدری از آن به دست آید.

اسانس رومارن باید در شیشه های کاسلا در بسته، به حالت معلو، در جای خنک و دور از نور و روشنائی نگهداری شود.

تاریخچه - رومارن از قدیم الایام مورد شناسائی مردم بوده ولی از آن برای مصارف درمانی سهم، استفاده بعمل نمی آمده است در عوض آنرا در مراسم تشریفاتی، جشن های عمومی یا خانوادگی، به عنوان سبیل عشق و علاقمندی و یا در مواقع عروسی و عزا، به کار می برده اند.

Prosper Apline در قرن شانزدهم میلادی، شاخه های رومارن را در قور مصریان پیدا نمود. رومیان قدیم، قبل از ملل دیگر، اقدام به کشت رومارن نمودند.

Archigens در قرن اول میلادی، به طریق جوشاندن، نوعی روغن از گیاه به دست آورد ولی استخراج اسانس از رومارن به صورت محلول الکلی، قرنها بعد یعنی در سال ۱۳۳۰ میلادی توسط A. de Ville - neuve صورت گرفت. در قرن شانزدهم میلادی، تقطیر گل - رومارن به وسیله الکل آغاز گردید و چون ایزابل، ملکه هنگری در سن ۷۲ سالگی، که مبتلا به رماتیسم و نقرس بود با اسانس مذکور معالجه شد، تصور می نمود که داروئی به دست آورده که قادر است جوانی و زیبایی از دست رفته را به مردم بازگرداند. این اسانس چون ملکه ایزابل را معالجه نموده بود به اسانس ملکه هنگری نیز موسوم گردیده بود.

در سال ۱۶۸۵، دانشمندی به نام Kunkel، از اسانس رومارن، نوعی کامفر به دست آورد. در قرن نوزدهم اثر این اسانس توسط Lesieur بر روی سلسله اعصاب بررسی گردید. دانشمندان دیگر نیز نظیر Parturier و Rousselle در سال ۱۹۲۹، تأثیر این اسانس را بر روی کبد مطالعه نمودند. نتیجه اینگونه بررسی های علمی آن شد که رومارن در قرن بیستم بین مردم معروفیت و شهرت پیدا نماید.

خواص درمانی - رومارن دارای اثرمدر، ضد تشنج، صفرابر، مقوی معده و نیرو دهنده بسیار قوی است. در استعمال خارج نیز اثر التیام دهنده و قابض دارد.

صرف رومارن چون موجب سهولت ترشح و دفع صفرا می شود از این جهت از آن در بیماریهای یرقان و نارسائی اعمال کبد، استفاده بعمل می آورند. تزریق دم کرده سرشاخه های گلدار آن در ورید سگ، موجب می گردد که حجم ترشحات صفرا در جانور مضاعف شود (Chabrol).

صرف رومارن در موارد ضعف عمومی، خستگی مغز و بیحالی بیمار در دوره نقاهت، مفید تشخیص داده شده است. بعلاوه می توان آنرا برای بیمارانی مبتلا به سوء هضم ناشی از ضعف عمل دستگاه گوارش و آنانکه بر اثر ابتلای به تب های تیفوئید و مخاطی، تیفوس و گریپ، ضعیف گردیده اند تجویز نمود. در رفع نزله های مزمن، آسم، سیاه سرفه، سرفه های تشنج آور، تأخیر و قطع قاعدگی، ترشحات مهلبی، خنازیر، سرگیجه، طپش قلب، سردردهای یکطرفه (Migraines)، فلج، آب آوردن انساج و غیره، مصرف آن توصیه شده است.

رومارن به علت دارا بودن اثر صفرابر، در ورم مزمن کیسه صفرا، استسقای ناشی از بزرگ شدن حجم کبد، تشنج کبدی (تشمع Laënnec) که به علت مسمومیت های غذایی